

2001, PAVASARIS

Nr. 5

LIETUVOS

BAJORAS

LIETUVOS BAJORŲ
KARALIŠKOJI SAJUNGA

LIETUVOS BAJORAS

2001 m. pavasaris, Nr. 5
Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos leidinys
Eina nuo 1996 m.

Redakcijos adresas:

A. Mickevičiaus 19, LT-3000, Kaunas

Redakcinė kolegija:

Dr. Artūras Rukas Daujotis (h. Grifas) – vyr. redaktorius, Tel.: 8-27 551743

Undinė Nasvitytė (h. Sirakomlia)

Dr. Jonas Stankus (h. Mogila)

Dr. Povilas Vitkevičius (h. Bialina) – redaktorius, mokslinis konsultantas

Stilistė:

Aurelija Gražina Rukšaitė

Maketavimas:

Jolanta Miliūnienė, Giedrė Bankauskaitė, Saulius Paliukas

Spaudė:

Spaustuvė „Agivida“, Žaibo g. 19a, Kaunas, Tel./Faks.: (8-27) 377781

✠ Povilas Vitkevičius. Lietuvos bajoras – Romos šventasis	3
✠ Artūras Rukas Daujotis. Prekybiniai dvarų ryšiai	4
✠ Povilas Vitkevičius. Baltojo Erelio riteris	7
✠ Vytautas Jonas Rimgaila. Peiliškių – Nausėdų dvaras ir jų šeimininkai	9
✠ Aleksandras Giedraitis, Jonas Stankus. Gailestingoji kunigaikštystė Viera Giedraitytė	11
✠ Sigita Gasperavičienė. Gyvenusi meile kitiems	12
✠ Janas Cechanovičius. „Juodasis brolis“ – Jonas Vitkevičius	15
✠ Eugenijus Riomeris. Apie lietuvių ir lenkų santykius XIX a. pab. – XX a. pr.	18
✠ Bajoriška kultūra ir tradicijos	21
<i>Riterystė Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje</i>	
<i>Šv. Luko ordino riteris</i>	
<i>Bajorai Semenavičiai: praeitis ir nūdienu</i>	
<i>Škotų desantas Lietuvoje</i>	
<i>Turintis kolekcininko sielą</i>	
<i>Meilė sakralizuotam pasauliui</i>	
<i>Dvarai ir rūmai (Kelionės įspūdžiai)</i>	
<i>Bajorų gėrimas</i>	
✠ Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos kronika	31
<i>Bajorų Senatas nutarė</i>	
<i>Iškilmės Kaune</i>	
<i>Naujas adresas</i>	
<i>Bajorystės bylų patikimoje saugykloje</i>	
<i>Barono Alvido Remėsos fon Krause ketvirtosios simfonijos premjera</i>	
<i>Iš Šiaulių krašto bajorų gyvenimo</i>	
<i>Susitikimai Varšuvoje</i>	
<i>Kauno apskrities bajorai sveikina</i>	
<i>Lietuvių ir čekų bajorų ryšiai</i>	
<i>Bajorystės pripažinimo aktų įteikimo išklmės Klaipėdoje</i>	

“Lithuanian Nobleman” is a magazine issued by the Royal Union of Lithuanian Noblemen. The chief editor of the magazine is Sir. Artūras Rukas Daujotis (Aušros 3, Garliava – Naugardiskės, Kaunas district, LT 4316). The address of the editorial office is A. Mickevičiaus 19, Kaunas, LT 3000, LITHUANIA.

These are the summaries of some of the articles that were published in the spring (the 4th) issue of the magazine in 2000.

The Griffith Corporation in Lithuania

Sir. Artūras Rukas Daujotis

Summary

The statement of Horodle (1413) laid the first foundations for the rapprochement between the Lithuanian and the Polish nobility. This process went through adoption of Lithuanian noblemen by Polish knights. The author states that the noblemen of the Griffin coat of arms in Lithuania descend from Lithuanian monarchs called Gediminaičiai. The author also discusses the sources of kin of the noblemen of the Griffin coat of arms such as Bitautas, Butautas (Batowd, Bitowt, Butowd), Daujotas (Dougotus, Dowiat, Dowjet), Gediminas. The author states that the initiator of the Daujotai kin. Daujotas – Jurgis, was the son of Lithuanian Great Dukes Kęstutis (1381-1382), the brother of Vytautas Magnus (1392-1430).

The Formation of the Manor Economy

Sir. Artūras Rukas Daujotis

Summary

The formation of the manor system in Lithuania became more apparent between the 14th – the 15th centuries. Agriculture was closely related to general cultural, social and political development of the state. The author here analyses the factors that influenced the development of the manor system.

The formation of the centralized state was the most important factor that stimulated the formalization of the land ownership relations. The author also discusses the peculiarities of the manors belonging to the Grand Duke (the state), the noblemen (the warriors), and the church.

In the Lithuanian Grand Duchy the number of the cities, and, subsequently the number of people buying agricultural products, was small, and therefore the exportation of such products was necessary. It was the manor economy that was orientated towards the production and exportation of agricultural goods.

The aims and the economic functions of the manor system

Sir. Artūras Rukas Daujotis

Summary

From the economic point of view, a manor was almost entirely independent and self-maintaining unit. The formation of the organizational system of the manor started in the 2nd half of the 15th century and underwent very little changes until the abolition of serfdom in 1861.

The author describes the manors as strategic and administrative centers of the Lithuanian Grand Duchy. These centers took care of administration of peasants, represented legal power and performed the financial function.

Lietuvos bajoras – Romos šventasis

(165 metai, kai gimė naujasis šventasis – Tėvas Rapolas)

Povilas Vitkevičius, Bialinos herbo bajoras

Rapolas Kalinauskas (Kalinowski) gimė 1835 m. rugsėjo 1 d. Vilniuje, Lietuvos bajorų šeimoje. Jo tėvas Andrius ir motina Juzefa Polonska buvo žinomi Vilniaus inteligentai. Vos gimęs, Rapolas neteko motinos. Jaunuolu Rapolu iš pat mažens rūpinosi trečioji tėvo žmona Sofija Putkamer, labai religinga ir jautri žmonių vargams moteris.

Jaunasis Rapolas iš pradžių mokėsi namuose, o vėliau – Vilniaus kilmingųjų institute, jį baigė 1850 m. Po to dvejus metus S.Peterburge studijavo agronomiją, o 1853-1857 metais studijas tęsė Karo inžinerinėje akademijoje. Krymo karo metu (1853-1856 m.), gavęs karo inžinieriaus ir karininko laipsnį, buvo pasiūstas į Kronštato salą ginti S.Peterburgą nuo anglų puolimo iš jūros pusės.

1857 metais, pasibaigus Rusijos karui su Turkija, kurią rėmė Anglija ir Prancūzija, Rapolas baigė karo akademiją ir kaip gabus inžinierius buvo pasiūstas tiesti naujojo Odesos–Kursko geležinkelio. Baigus šį darbą, jis buvo perkeltas į Lietuvos Brastos tvirtovę, kur 1862 m. jam buvo suteiktas karo inžinieriaus kapitono laipsnis ir buvo pasiūstas dirbti į Rusijos generalinį štabą.

Rapolo Kalinausko gyvenime labai reikšmingą vaidmenį suvaidino 1863 metų sukilimo įvykiai. Nenorėdamas kovoti prieš savo tautiečius, Rapolas pasitraukė į dimisiją ir netrukus perėjo į sukilėlių pusę. Šį poelgį jis laikė savo pareiga Tėvynei Lietuvai.

Vyriausioji sukilimo vadovybė Rapolą Kalinauską paskyrė sukilimo vadu Lietuvoje su būstine Vilniuje. Šias sunkias pareigas Rapolas sutiko

Lietuvos bajoras Rapolas Kalinauskas – Romos šventasis. A. Kalnio reprodukcija

prisiimti tik su sąlyga, kad jam nereikės skelbti mirties nuosprendžių Tėvynės išdavikams ir šnipams. Po dešimties sukilimo mėnesių Rapolas Kalinauskas buvo areštuotas ir generalgubernatoriaus Muravjovo įsaku nuteistas pakarti. Užtarus rusų karininkams, kuriems pavyko įtikinti Muravjovą, kad R.Kalinausko mirtis suteiks jam kankinio aureolę, o tai dar labiau pakels sukilėlių dvasią, jis išliko gyvas. Mirties bausmė buvo pakeista ištėmimu iki gyvos galvos į Sibirą.

1865 m. Rapolas Kalinauskas etapu su kitais sukilėliais buvo atvartytas į Usolės druskos kasyklas netoli Irkutsko.

Dirbant sunkiausius katorgos darbus, R.Kalinauskui kilo mintis: jei tik pavyks atgauti laisvę, įstos į karmelitų ordiną. Katorgą ir tremtį jis laikė labai geru pasiruošimu sunkiam vienuolio karmelito ir kunigo gyvenimui.

Jau tada Sibiro druskos kasyklų tremtiniai Rapolą laikė šventu vyru ir net savose maldose meldėsi: „Per Rapolo maldas gelbėk mus, Viešpatie!“

Po 10-ties metų trukusios tremties, Rapolas Kalinauskas buvo amnestuotas, atgavo laisvę, atvyko į Krokuvą, o iš ten į Paryžių, kur trejus metus mokė kunigaikščio Čartoriskio sūnų Augustą, vėliau tapusį vienuoliu saleziečiu (šiandien pradėta jo beatifikacijos byla).

1877 m. Rapolas Kalinauskas Graco mieste įstojo į Basųjų karmelitų vienuoliją, o 1882 m. sausio 15 d. Černos mieste, netoli Krokuvos, jis buvo išventintas kunigu. Čia jis keletą kadencijų buvo Karmelitų vienuolijos viršininku.

Karmelitus Rapolas Kalinauskas įkurdino ir gimtajame dabartinio popiežiaus Jono Pauliaus II Vadovicų mieste. Rapolas Kalinauskas laikomas vienuolinio gyvenimo atgaivintoju Galicijoje. Jis mokėjo daugelį Europos kalbų, yra parašęs veikalų iš Karmelitų ordino istorijos.

Rapolas Kalinauskas mirė 1907 m. lapkričio 15 dieną Vadovicų mieste. Palaidotas ordino kapinėse.

1983 m. birželio 22 dieną popiežius Jonas Paulius II Rapolą Kalinauską paskelbė palaimintuoju, o 1991 m. lapkričio 17 dieną Romoje Šventasis Tėvas Jonas Paulius II paskelbė pasauliui naują šventąjį – karmelitą tėvą Rapolą Kalinauską.

Per jo užtarimą yra įvykę keli stebuklai. Save jis laikė kitų tarnu. Lietuvos Brastoje jis rūpinosi apleistu jaunimu ir ypač kaliniais, dirbusiais tvirtovėje. Ten, kur artimo meilė reikalavo imtis ko nors sunkaus, pavyzdžiui, slaugyti

ligonius, Rapolas Kalinauskas pirmas ištiesdavo pagalbos ranką.

Visai mūsų tautai didelė garbė savo bažnyčių altoriuose garbinti šventąjį Rapolą Kalinauską, augusį ir subrendusį mūsų žemėje, kovojusį už mūsų visų brangiausią turtą – Lietuvos laisvę. Ypač naujasis šventasis Rapolas Kalinauskas turi būti brangus mums, Lietuvos bajorams, nes jo giminė nuo senų laikų priklausė Korvino herbo bajorams.

Kaunas

Annotation Lithuanian Nobleman – the Saint of Rome

Povilas Vitkevičius, nobleman of Bialina coat of arms

On September 1st, 2000 165 years will have passed since in Vilnius, in the Korvin coat of arms nobleman Kalinauskai (Kalinowski) family their son Rapolas was born (1835.09.01 – 1907.11.15). The author provides much information on R. Kalinauskas' life, his studies in St. Petersburg War Academy, his participation in the rebellion of 1863 and his 10 years long servitude in Siberian salt mines. R. Kalinauskas later entered the barefoot Carmelite brotherhood and became a priest. He was widely known for his piety, love for people and guardianship of the abandoned youth. Several miracles under his patronage took place. The Pope Joannes Paulus II on 22.06.1983 pronounced R. Kalinauskas blessed, and on 17.11.1991 he was pronounced a saint.

rekybiniai dvarų ryšiai

Artūras Rukas Daujotis, Grifo herbo bajoras

Apie seniausius Lietuvos prekybinius ryšius galima spręsti iš Didžiojo kunigaikščio Gedimino laiško, kur jis kvietė amatininkus ir pirklius. Buvo siekiama plėsti prekybą, palaikyti glaudžius santykius su kitais kraštais. XV amžiuje plėtėsi ne tik vidaus rinka. Prekyba su užsieniu ėmė įgyti vis didesnę reikšmę. Pavyzdžiui, jei XIV a. kiauinininkai dvasininkui turėjo duoti kiauinių kailiukus, tai XV a. jie jau duoklę mokėjo ne kailiukais, o pinigais. Pinigų įsigalėjimas reiškė prekybinių santykių augimą.

LDK, kaip teigia P. Šalčius („Teorinė ekonomika“, p. 389) užėmė svarbią vietą tarptautinėje tų laikų prekyboje. Per jos teritoriją ėjo tranzitinė prekyba iš Rytų ir Pietų į Vakarus ir Šiaurę. Ypač prekyba suaktyvėjo sutriuškinus Kryžiuočių ordina.

XVI a. Vakarų Europoje pakilus grūdų kainoms, iš Lietuvos prasidėjo intensyvus javų eksportas: buvo eksportuojami kailiai, vaškas, mediena ir jos gaminiai. Tarp į

Lietuvą įvežamų prekių pirmą vietą užėmė druska, ji buvo eksportuojama iš Lenkijos kasyklų, netoli Krokuvos bei Lucko. Iš Anglijos ir Olandijos buvo įvežami audiniai, iš Švedijos – apdirbta geležis. Nuo XVI a. buvo įvežama dideli kiekiai dalgių, vengriškų peilių. Hanzos pirkliai pristatydavo silkes, vyną, prieskonius. Iš pietų Rusijos buvo vežama dideli kiekiai pipirų, gvazdikų („Lietuvos TSR istorijos šaltiniai“, I t. p. 213–214).

III Lietuvos Statute (1588 m.) yra nemaža nuostatų, kurių tikslas – palengvinti prekių cirkuliaciją valstybės viduje, plėsti vidaus rinką. Pvz., I sk. XXIX nustato, kad niekas nedrįstų nustatinėti naujų muitų už prekių pervežimą keliais, tiltais. Nusizengus šiai nuostatai, konfiskuojamas izdo naudai dvaras, kuriame tai įvyko. Tačiau visi, kurie turi teisę imti nustatytus muitus, privalo taisyti kelius, tiltus, keltus, pylimus ir t.t. Priešingu atveju, ištikus nelaimei, žemių savininkas privalo sumokėti nuostolius.

Statute buvo patvirtinta privilegija bajorams vežti be maito į užsienį pačių pagamintas prekes ir iš užsienio įvežti prekes saaviems reikalsams (III LS I sk. XXX, 1–7 punktai). Ypatingą dėmesį Statutas

Sedos prekybos pastato kiemo vaizdas

skyrė prekybai palengvinti. Statutas draudė išvežti į užsienį strategines medžiagas: ginklus, geležį, šautuvus, dalgius, peilius, strėles ir panašius daiktus (III LS III sk. XXXVIII).

Augant ir plečiantis vidaus rinkai, buvo svarbu suvienodinti matus ir saikus, nes tuo metu jie buvo labai įvairūs. Saikų ir matų suvienodinimo klausimas paliestas III sk. XXX, VI Statuto punkte. Taip pat buvo reguliuojama prekyba.

Valstiečių įbaudžia-vinimas ir atodirbinės rentos, lažo vyravimas (išskyrus Žemaitiją) mažino skaitlingiausio gyventojų sluoksniu – valstiečių perkamąją galią. Bajorų prekybinės privilegijos buvo palankios tik jiems patiems. Dėl to siaurėjo vidaus rinka ir ilgainiui ėmė blogėti miestų būklė. Tiek prekiaujantys bajorai, tiek ir miestiečiai pirkliai dėl suvaržymų Baltijos uostuose buvo atskirti nuo Vakarų Europos rinkų. LDK šiaurinė dalis buvo Rygos ekonominis užnugaris, Nemuno baseinas priklausė nuo Dancingo (Gdansk) ir kitų Prūsijos miestų. Didelė prekybos pelno dalis nusėsdavo Dancingo ir Rygos pirklių kasose, nepasiekdavo gamintojų ir eksportuotojų. (Kiaupa Z. „Lietuvos istorija iki 1795 metų“. – Vilnius, Lietuvos istorijos institutas, 1998, p. 245–246).

Prekyba be muitų ir rinkliavų buvo palanki dvarui, bet žlugdė miesto amatus. XVII a. viduryje prasidėjus karams, sustojo gamybos ir prekinio piniginio ūkio vystymasis. Šiaurės karo metu (1700–1709 m.) Lietuva ūkiškai visiškai nusilpo. 1708 m. prasidėjo badas, o vėliau ir maras, išmirė daugiau kaip trečdalis

Žeimelio didžioji karčiama

gyventojų. Žemaitijoje jų beliko tik pusė. Prekybiniai ryšiai beveik sustojo.

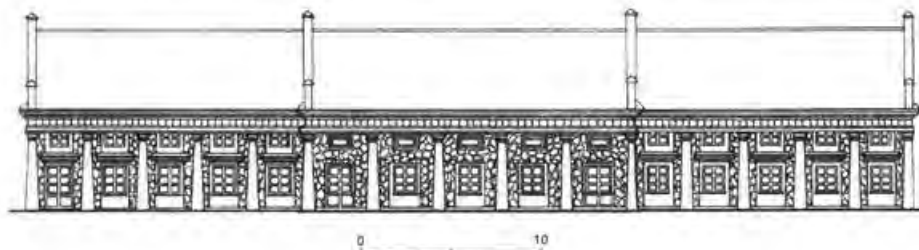
Dėl ūkinio nuosmukio ir dėl kitų šalių konkurencijos grūdų eksportas iš Lietuvos beveik sustojo. Tik XVIII a. viduryje, daugėjant gyventojų ir gausėjant gyvulių, atsigauna dvarų ūkiai, plečiasi prekyba. Žemės ūkio produktų paklausos didėjimas užsienio rinkose ir grūdų kainų kilimas („Prawa, Konstytucje i przywilegje“, t. 7-1764, p. 151–152) skatino ir polivarkų steigimą.

XVI a. antroje pusėje ir XVII a. Lietuvos vadovai suteikė teisę daugelyje dvarų turėti savaitinius turgus ir porą prekymečių per metus. Prekyba dažniausiai vykdavo nustatytomis dienomis. Į tokius prekymečius suvažiuodavo žmonės ne tik iš aplinkinių dvarų, bet ir iš kitų apskričių.

Prekybos monopolis dvaruose

paprastai priklausė smuklių nuomininkams. Dvaras už tai iš jų ėmė metinę nuomą. Pavyzdžiui, 1769 m. Šiaulių ekonomijoje už teisę pirkti Rygoje druskos statinę valstiečiai mokėjo smuklių nuomininkams po talerį ir trečdalį pūro javų. (LVIA, f.SA, b. 14794, L. 195). Išliko daug medžiagos apie smuklininkų, daugiausia žydų prekybą. Paprastai smuklių nuomos sutartyse būdavo nurodomi kaimai, su kuriais smuklininkas gali prekiauti, t.y. supirkti iš valstiečių linus, javus ir pardavinėti degtinę, alų, silkes, druską, geležį, gautus iš dvaro (LVIA, f. SA, b. 13944, l. 717, 1795 m.). Kad gautų didesnes pajamas, dvarininkai turėjo dvi galimybes: 1) kelti smuklių nuomos kainas ir apriboti ar drausti valstiečių laisvą prekybą; 2) neleisti, kad smuklių nuomininkai kontroliuotų ją, suteikdami valstiečiams laisvę ir didindami činšą. Archyviniai dokumentai rodo, kad dvaras, net ir norėdamas, negalėjo sukontroliuoti slaptos valstiečių prekybos, jų sandėrių su perpirkliais bei agentais.

Be laisvos ir pelningos prekybos valstiečiai negalėjo sumokėti rentos ir prasiskolindavo dvarui. Tuo tarpu činšas buvo vis didinamas. Kai kuriuose dvaruose šis

Rokiškio prekybos pastato fasadas

Adutiškio prekybos pastatas

abipusis klausimas buvo išspręstas valstiečių naudai, suteikiant jiems daugiau iniciatyvos. Dvaras buvo suinteresuotas, kad činšas būtų sumokėtas laiku ir visas. Čia slėpėsi svarbiausia laisvos prekybos priežastis.

Lietuvoje prekes dažniausiai supirkinėjo Prūsijos perpirkliai. Pavyzdžiui, 1741 m. Raseinių pavieto dvarininkų suvažiavime buvo pasakyta: „Prūsijos pirkliai patys ir per žydus superka ir išveža javus į užsienį“ (LVIA, f.SA.b.14535, l. 189). Tai daugeliui Lietuvos dvarininkų kėlė susirūpinimą. Pavyzdžiui, 1740 m. Ukmergės seimelis siūlė Seimui įstatymu uždrausti užsienio pirkliai supirkinėti iš valstiečių produktus (LVIA, f.SA, b. 13916, l. 365–376).

Prekybos pertvarkos LDK energingai ėmėsi ekonomijų valdytojas A.Tyzenhauzas, jis net įsteigė Prekybos kontorą. Tos kontoros tikslas buvo racionaliai reguliuoti ekonomijų užsienio prekybą, eksportą, importą. Iš karališkų dvarų dideliais kiekiais buvo išvežami grūdai, kanapės, miško pramonės gaminiai, o į Lietuvą buvo importuojama fabrikams reikalingi įrenginiai. Kaip teigia K.Avižonis (Raštai II t. p. 24), A.Tyzenhauzo įsteigtoje kontoroje buvo gerai vedama buhalterija, palaikoma nuolatinė korespondencija su užsienio pirkliais, reguliariai siuntinėta asignacijos, vekseliai.

Prekybos sureguliuavimo tikslu 1775 m. Nuolatinė taryba nustatė generalinius muitus, buvo leista be jokių muitų įvežti įvairių įrankių ir mašinų, reikalingų Lietuvos fabrikams. Įstatymu buvo panaikintos bajorų muitinės privilegijos bei vidaus muitai. Buvo sudarytos sutartys su kaimyninėmis valstybėmis, uždrausta įvežti iš užsienio prekes, kurios gaminamos šalies viduje („Prawa, Konstytucje i przywilegje Królestwa Polskiego i Wielkiego Xięstwa Litewskiego“. t.7, 1764 p. 151–152).

Pagrindinės išvežamos prekės buvo javai ir linai. 1791 m. jie sudarė 73 proc. viso eksporto, miško medžiaga – 20 proc. Gyvulių ir jų produktų eksportas iš pradžių buvo menkas, vėliau jis išaugo. 1786 m. per šešis mėnesius buvo išvežta gyvulių ir jų produktų už 32 tūkst. auksinų, 1791 m. per šešis mėnesius – už 1190 tūkst. auksinų. Ši eksporto šaka labiausiai išaugo. 1791 m. gyvulių eksportas sudarė apie 5 proc. viso eksporto. Pagrindiniai javų išvežimo uostai buvo Ryga ir Karaliaučius (Lietuvos TSR Mokslų akademijos Darbai, serija As t. 1(32) 1970, p. 23–52).

Dvarų pramonės gaminių, tokių, kaip degtinė ir alus, buvo eksportuojama nedaug, nors vyko pastebimas ir šios eksporto šakos augimas: nuo 29 tūkst. auksinų 1786 m. iki 82 tūkst. 1791 metais.

XVIII a. pabaigoje Lietuvoje pradedama gaminti sviestą ir sūrius. Jie buvo eksportuojami į Prūsiją. Dvarininkai pardavinėdavo gyvulius, mėsą, lajų. Palivarkuose penėti gyvuliai mėsai dažniausiai prie degtinės varyklų, valstiečiai tokių galimybių neturėjo. Valstiečiai neprekiavo nei pienu, nei jo gaminiais (Jučas M. „Baudžiavos irimas Lietuvoje“, p. 158). Pagrindinė valstiečių prekė buvo linai ir sėmenys.

Annotation Commercial Relationships of Estates

Artūras Rukas Daujotis, nobleman of the Griffin coat of arms

At the end of the 15th century in the Lithuanian Grand Duchy there was a significant increase in commercial relationships with the Eastern and the Western states. The rise in the prices for grain resulted in an intensive export of fur, grain and wood from Lithuania. Goods imported from the Western states included fabrics, iron articles, wine, and spices. The 3rd Statute of Lithuania (1588) created favorable conditions for internal market and unified measures, the variety of which impeded with trade.

Significant work was carried out by Duke A. Tyzenhauzas who established the Bureau of Trade that controlled import and export and determined general duties.

Baltojo Erelio riteris

Povilas Vitkevičius, Bialinos herbo bajoras

Žymus prieškarinės Lenkijos politinis veikėjas ir maršalas Juozas Pilsudskis (g. 1867 12 05 Zulavų dvare, Pabradės valsč., mirė 1935 05 12 Varšuvoje) kilęs iš senos Žemaičių bajorų giminės, kuri seniau vadinosi Giniočiais. Nuo Pilsudų dvaro, esančio Skaudvilės valsč., Tauragės apskr., Horodlės suvažiavimo metu giminė gavo Zarembos herbą („Akta Unii Polski z Litwa“, p. 55–57, 60–72).

Jo tėvas Juozapas-Vincentas-Petras (g. 1833 m. Ragšėnuose) buvo vedęs 9 metais jaunesnę už save artimą giminaitę Mariją Bilevičiūtę, kilusią iš senos Žemaičių Kapo herbo bajorų giminės, palikusios žymų pėdsaką Lietuvos istorijoje.

Būsimasis Lenkijos diktatorius ir vadas iki 8 metų amžiaus gyveno su tėvais Zulavų dvare, prie Neries upės. 1874 m. dvaras sudegė. Šeima persikėlė gyventi į Vilnių, kur jaunas Juozukas baigė rusų gimnaziją. Šeima jį visada vadino lietuvišku Juozuko vardu arba Ziuku. Taip jį vadino žmona ir patys artimiausi draugai iki pat jo mirties. Baigęs gimnaziją, Charkovo universitete pradėjo studijuoti mediciną, tačiau greitai buvo pašalintas už priešvalstybinę veiklą, į kurią jį įtraukė rusai studentai. Po metų grįžo į Vilnių, čia įsijungė į slaptą lenkų socialistų partiją (PPS), kurios šūkiu buvo panašūs į komunistų ir rėmėsi K.Markso idėjomis.

Tuo metu Juozas Pilsudskis dėl politinių nesutarimų pergyveno gilią dvasinę depresiją: bandė skandintis Trakų ežere, vėliau – net nusišauti.

Tuo metu Vilniaus jaunieji

studentai-teroristai, kuriems vadovavo Juozas Lukaševičius, kartu su S.Peterburge studijuojančiu Lenino broliu Aleksandru Uljanovu ir kitais, bandė nužudyti Rusijos carą Aleksandrą III. Sprogmenis Vilniuje parūpino Juozas ir Bronislovas Pilsudskiai. Išaiškinus sąmokslą, penki grupės nariai buvo pakarti (tarp jų ir Lenino brolis), o Juozas Pilsudskis gavo penkerius metus (iki 1882 m.) Sibiro tremties. Pasibaigus tremčiai jam buvo 25 metai.

Grįžęs į Vilnių, 1899 m. vedė to meto Vilniaus gražuolę Mariją Koplevską-Juškievič, aktyvią socialistų pogrindžio veikėją. Išaiškinus jų veiklą, Pilsudskis buvo nubaustas 15 mėnesių kalėjimo. Kad lengviau galėtų pabėgti, jis suvaidino pamišusį ir psichiškai nesveiką žmogų.

Visą savo besaikę energiją ir fantaziją Pilsudskis skyrė Lenkijos laisvei ir nepriklausomybei: čia jis dar 1904 m. japonams žada suorganizuoti lenkų legionus kovai su Rusija; čia su bendražygiais užpuldinėja traukinius ir bankus, nes partijai reikia pinigų. Ypač įžūlus buvo pašto

Žemaičių bajoras,
Lenkijos politinis veikėjas ir maršalas –
Juozas Pilsudskis (1935 m.)

Herbas Zaremba

vagono apiplėšimas, įvykdytas 1908 09 26 Bezdonyse, netoli Vilniaus. Jo metu buvo pagrobta 200 tūkst. aukso rublių. Užpuolime dalyvavo 17 vyrų, jiems vadovavo pats Juozas Pilsudskis, jam padėjo Aleksandra Čerbinska, antroji jo žmona (pirmoji buvo mirusi).

Žymūs Lenkijos kultūros veikėjai smerkė tokius PPS veiksmus. Henrikas Sinkievičius atvirame laiške pasmerkė partijos banditizmą, tačiau PPS veikėjai teisinosi esą tai būtina: norint organizuoti tėvynės išlaisvinimą, reikia turėti daug lėšų.

Dar iki Pirmojo pasaulinio karo Juozas Pilsudskis Austrijos okupuotoje Lenkijos dalyje organizavo karinius legionus, kurie karo metu kovojo su rusais sąjungininkų pusėje. Pilsudskis įkūrė labai gerai organizuotą, pusiau slaptą karišką POW (Polska organizacja wojskowa) tinklą Ukrainoje, Baltarusijoje, Galicijoje, Lietuvoje.

1917–1918 m. jis kalėjo

Baltojo Erelio ordinas

vokiečių kalėjime Magdeburgo pily. Išėjęs iš kalėjimo, jis tapo faktiškuoju Lenkijos karo vadu ir valstybės galva. Jo vadovaujami legionai ne kartą sumušė bolševikų kariuomenę, kuriai vadovavo garsusis sovietų karo vadas Tuchačevskis, vėliau tapęs maršalu.

Jo *"idee fixe"* buvo sukurti Antrąją Žečpospolitą, į kurią įeitų buvusios Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės žemės su Baltarusija ir Ukraina, kad šioji naujoji valstybė būtų nuo „jūros iki jūros“, t.y. nuo Juodosios iki Baltijos jūros. POW

padedant, Pilsudskis kelis kartus bandė organizuoti politinius perversmus Lietuvoje, siekdamas įkurti Vidurio Lietuvą (Litwa Srodkowa) su sostine Vilniuje.

1922 m. beveik visą apleistas ir sukritikuotas, pasitraukė iš valdžios ir iki 1926 m. daugiausia gyveno gautame Pikeliškių dvare, ten rašė savo audringo gyvenimo atsiminimus. Po vadinamojo 1926 metų gegužės perversmo jis vėl atsistojo Lenkijos valstybės priekyje, tapo kariuomenės vadu (inspektoriumi), kartais būdavo karo ministru, kartais – ministru pirmininku. Jis tapo neribotu Lenkijos diktatoriumi, o jo veikla po 1930 metų įgijo aiškią vienvaldystės bruožų. Jis virto lenkų tautos legenda.

Juozas Pilsudskis mirė kepenų vėžiu. Jo kūnas palaidotas Krokuvoje, Vavelio pilies kriptoje, o širdis – Vilniaus Rasų kapuose.

Tai buvo tikras Baltojo Erelio riteris. Visas jo gyvenimas buvo pašvęstas kovai dėl Lenkijos laisvės ir nepriklausomybės. Gyvenimas lėmė, kad šis kūnu ir siela tikras Žemaičių bajoras savo vardą aukso raidėmis įrašė į kaimyninės valstybės istoriją. Jis visada ir visur pabrėždavo esąs lietuvis (litwin). Tai visi jautė iš jo tvirtos valios ir geležinės rankos diktato. Jis puikiai kalbėjo lietuviškai

ir net žemaitiškai.

Juozas Pilsudskis savo kilme ir politine ideologija buvo tikras *"gente lituanus, natione polonus"* sūnus. Jis, būdamas Lenkijos maršalu ir jos vyriausiuoju politiku, niekad neišsigynė esąs lietuvis, labai mylėjo savo gimtąjį kraštą Lietuvą, mėgo ilsėtis savo Pikeliškių dvare, grožėtis Lietuvos gamta ir Nemuno upės vingiu Druskininkuose.

Įdomu pamąstyti, kuo jis būtų tapęs Lietuvai, jei visą savo energiją ir geležinę valią būtų paaukojęs mūsų šaliai labai. Kartais ir vienas žmogus nulemia visos tautos likimą. Toks buvo niekad nepavargstantis Baltojo Erelio riteris – Juozas Pilsudskis, kurio 65-ąsias mirties metines švenčia visi Lenkijos ir Lietuvos geros valios žmonės.

Kaunas

Annotation

The Knight of the White Eagle

Povilas Vitkevičius, nobleman of Bialina coat of arms

Here the author widely discusses the life of Juzef Pilsudski, a Polish political activist and marshal who was born and grew up in Lithuania. He represents an old branch of Lowlanders nobility that up to the 16th century were known as the Giniočiai. In 1413 in Hrodle this family was given the Zaremba coat of arms. Though J. Pilsudski worked for the benefit of Poland, he always stressed that he was a Lithuanian. He liked Lithuania and adored its nature. He was a real son of *"gente lituanus, natione polonus"*. His *"idee fixe"* was the revival of the Lithuanian-Polish State that would extend from the Baltic till the Black sea. In his last will he stated that after his death his hard should be buried in Vilnius in the Rasos cemetery. This happened 65 years ago.

Pikeliškių dvaras

Peiliškių – Nausėdų dvaras ir jų šeimininkai

Vytautas-Jonas Rimgaila, Herburto h. bajoras

*Praeitis niekada nenumiršta.
Ji visada pasilieka su mumis.*

V.Folkneris

Žemaičių bajorai Rimgailos (h. Herburtas) ir jų palikuoniai, daug keliavę po pasaulį, išbridę Rusijos ir Sibiro platybes, beveik nepaliko gyvenimo aprašymų. Todėl jų likimai mažai žinomi. Mažai rasta ir istorinių šaltinių. Istoriniai dokumentai byloja, kad giminės ištakos prasideda Kęstučio, o ypač Vytauto laikais. Tai liudija Herburto herbo istorija. Herbas vokiškos kilmės, į Lietuvą pateko per Lenkiją. Spėjama, kad 1413 m. Mat 1413 m., LDK Vytautui rekomendavus, remiantis Horodlės aktu, 47 Lietuvos bajorams buvo suteikti lenkiški herbai. Tai rodo, jog Žemaitijoje Rimgaila buvo įtakingas LDK Vytauto bajoras. O LDK Vytautui kovose dėl Lietuvos savarankiškumo reikėjo daug bajorų. Todėl bajorams buvo dalijamos laisvos žemės, suteikiami titulai. Bajorai Rimgailos nuo Vytauto laikų valdė daugelį smulkių ir stambių

dvarų. Dabar jie sunaikinti, tik dokumentai byloja, kur jų būta. 1799 02 05 Lietuvos gubernijos Vilniaus generalinėje sesijoje – nutarime pažymėta, jog bajorai Rimgailos įrašomi į I-os klasės bajorų knygą ir kad Telšių pavieta valdo stambų Progulbių dvarą. Sunaikinto Progulbės dvaro istorija – kita tema.

Tolesnis pasakojimas apie mano bočius Pranciškų Rimgailą, senelį Antaną Rimgailą, Peiliškių dvarą Vieksnių valsčiuje ir jų šeimininkų likimus. Kada bajorai Rimgailos apsigyveno Peiliškiuose, Vieksnių valsčiuje, ir įkūrė stambų 300 ha dvarą, nėra žinoma, nes neišliko dokumentų. Spėjama, jog tada, kai LDK Vytautas ir Jogaila 1413 m. pradėjo krikštyti žemaičius. Tais metais čia buvo laisvi žemės plotai, pelkėti miškai, kuriuose veisėsi žvėrys, paukščiai. O miškus, ažuolus pagonyms žemaičiai laikė šventais. Peiliškių dvarui priklausė didelis miškų plotas. Vietą dvarui bajorai Rimgailos parinko patogią ir gražią. Aplinkui – miškų masyvai, šalia – Vieksniai su Ventos upe. Geras susisiekimas su Šiauliais, Telšiais, Liepojos ir Rygos miestais. Statomas dvaras buvo puošiamas: užveistas didelis vaismedžių sodas, iškasti tvenkiniai. Įkurtas parkas su klevų, kaštonų, liepų alėjomis. Čia gimė ir užaugo ne viena bajorų Rimgailų karta.

Prasidėjus 19 a. tautiniam žemaičių sąjūdžiui, Peiliškių dvare rinkdavosi ir tardavosi tautinio atgimimo klausimais garbingi svečiai. Yra duomenų, jog lankėsi vyskupas M.Valančius, rašytojas J.Tumas-Vaižgantas, Vieksnių gydytojas Ant.Biržiška, Papilės knygnešys Raudonis, katalikiškojo laikraščio „Žemaičių ir aukštaičių apžvalga“, 1893 m. leidžiamo Tilžėje, korespondentas, Akmenės vikaras K.Pakalniškis, žemaičių sukilėlių

Mūsų senoliai bajorai Felicitja ir Pranciškus Rimgailos.

vadas Ant.Vaišvila. Dvare buvo slepiama draudžiama lietuviška spauda. Peiliškių dvare paramą gaudavo knygnešiai, caro valdžios teroro aukos. Dvaro bibliotekoje buvo daug knygų, meno paveikslų. Pirmasis ir bene vienintelis Peiliškių dvarą ir jo šeimininkus bajorus Rimgailas savo darbuose paminėjo M. Biržiška:

Klyšių apylinkėje paminėtini dar keli ūkininkai – pakamantiškiai bajorai Rimgailos, kurių Pranciškus, turėjęs ir namus Vieksniuose, tačiau perleidęs už skolas žydai Zarcinui, dukterį išleido už Daniusevičiaus, vėliau apsigyvenusio žmonos ūkyje, katrų sūnus išėjo Vytauto Didžiojo universiteto humanitarinių mokslų fakultetą, o Stanislovas paliko kelias dukteris ir du sūnus, katrų vienas mano motinos krikšto sūnus, mirė dar vaikas. Pas jį Didžiojo karo metu buvo išsaugota daug mano tėvo daiktų...“ (M.Biržiška. Anuo metu Vieksniuose ir Šiauliuose. Kaunas, 1932 m.).

Tenka pažymėti, jog kai M.Biržiška rašė šį darbą, dvarai po

Bajoras Antanas Rimgaila, Pranciškaus sūnus (mirė 1914 05 20).

Lietuvos vyriausybės 1922 m. Žemės reformos prarado ankstesnę kultūros židinių reikšmę. Be to, profesoriaus M. Biržiškos tekste yra netikslumų. Svarbiausia klaida tekste yra tai, kad ne Pranciškus Rimgaila savo dukterį išleido už Daniusevičiaus, o jo sūnus bajoras Stanislovas Rimgaila (mano senelio brolis) savo dukterį Ciciliją išleido už caro dūmos deputato Stanislovo Daniusevičiaus, Martyno sūn. (1858–1951 07 12). Vytauto Didžiojo universiteto humanitarinį fakultetą baigė Jonas Daniusevičius – Stanislovo sūnus. Bajoras Stanislovas Rimgaila paliko dukras – Ksaverą, Kazimierą, Teklę, Konstanciją.

19 a. ir 20 a. pradžioje negandos ir nelaimės neaplenkė ir Peiliškių dvaro. Už paramą 1831 m. sukilėliams caro baudėjai dvarą nusiaubė ir apiplėšė. Už dalyvavimą 1863 m. ir paramą sukilėliams caro baudėjai bajorą Pranciškų Rimgailą (mano prosenelį) ištremė į Sibirą, o dvarą vėl apiplėšė. Pranciškų Rimgaila iš Sibiro grįžo jau paliejęs. Grįžęs Peiliškių dvarą padalijo savo vaikams – Antanui Rimgailai (mano seneliui) ir Stanislovui Rimgailai (senelio broliui) po 150 ha, o Boneventūrai Rimgailai (senelio broliui) paskyrė dalį pinigais. Kuriais metais buvo padalytas dvaras, kokio dydžio skirta piniginė dalis, nežinoma, nes neišliko dokumentų. Spėjama, jog tai galėjo būti apie 1880 metus.

Po Peiliškių dvaro padalijimo prigijo naujas dvaro pavadinimas – Peiliškių-Nausėdų. Mat tą dalį, kurią paveldėjo mano senelis Antanas Rimgaila, pradėta vadinti nauja sodyba – Nausėdų. O kadangi Peiliškių dvaras buvo vienas, bet padalytas į dvi dalis, ji pradėta vadinti Peiliškių-Nausėdų dvaru.

Po Peiliškių dvaro padalijimo jo paveldėtojų bajorų Antano Rimgailos ir Stanislovo Rimgailos likimai susiklostė labai nepalankiai ir tragiškai. Gyvenimo keliai išsiskyrė amžinai. 1904 05 20 mirė senelio žmona Marija. Liko našlys su dviem

mažamečiais vaikais. Jonu – būsimu mano tėvu - ir dėde Eduardu. 1905–1907 m. Žemaitijoje prasidėjo revoliucija prieš caro valdžią. Į kovą įsijungė ir mano senelis Antanas Rimgaila bei jo brolis Stanislovas. Senelis iš Klaipėdos krašto gabeno sukilėliams ginklus. Revoliucijai pralaimėjus, su vaikais pabėgo į Klaipėdos kraštą. Po caro amnestijos grįžęs į paveldėtą dvarą, rado jį caro baudėjų apiplėštą. Senelis vedė antrą kartą. Greitai susirgo nepagydoma liga – kraujo vėžiu. 1909 03 26 paveldėtą dvarą, kol užaugs vaikai 12-kai metų išnuomojo dvarininkui Aleksandrui Mineikiui. Nuomos sutartyje pirmą kartą jau rašomas Peiliškių-Nausėdų dvaro pavadinimas. Nuomos laikotarpiu senelis su vaikais ir antrąją žmoną apsigyveno Skuode. Liga sparčiai progresavo, ir 1914 05 20 senelis Antanas staiga mirė. Prieš mirtį nespėjo parašyti savo vaikams paveldėjimo testamentą. Dvaro nuomos terminas baigėsi 1922 m. Mano tėvukas ir dėdė Eduardas savanoriais tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Dvarą iš nuomininko, kaip artimiausios paveldėtojos, perėmė Stanislovo Rimgailos dukros, kurias ir paminėjo profesorius M. Biržiška. Kadangi nebuvo paveldėjimo testamentą, terminas praleistas, tai mano tėvas Jonas Rimgaila ir dėdė Eduardas neteko paveldėjimo teisių. Mano tėvuką Joną Rimgailą, Nepriklausomybės kovų dalyvį, buvusį policijos tarnautoją, 1941 06 15 enkavedistai suėmė ir 1941 11 06 Solikamsko lageryje sušaudė.

Dėdė Eduardą Rimgailą, Nepriklausomybės kovų dalyvį, karo lakūną, enkavedistai suėmė 1941 spalį ir ilgus metus kalino Mordovijos mirties lageryje Nr. 385/7. Mirė jis 1969 m. gruodžio 30 d.

Bajoras Boneventūras Rimgaila, gavęs dalį pinigais, apsigyveno Mažeikių rajone. 1905–1907 m. revoliucijos metu caro baudėjų represijų išvengė. Vedė vyskupo Kairevičiaus dukterėčią

Kotryną. Nusipirkęs 40 ha žemės sklypą, pavyzdinčiai ūkininkavo. Susilaukė penketo vaikų. Netikėtai prasidėjo šeimos nelaimė ir tragedija. 1945 02 15 enkavedistai, nepateikę jokie kaltinimo, suėmė bajorą Boneventūrą Rimgailą ir Karelijos lageryje prie Ladogos ežero žiauriai nužudė. Beje, žmona Kotryna gavo trumpą laiškėlį, išsiųstą iš lagerio, kuriame buvo pieštuku parašyta:

„... Jūsų vyrą Boneventūrą sergantį enkavedistai išvarė kirsti miško. Darbe netekęs sąmonės, apalpo. Kareiviai šautuvo buožėmis jį pribagė. Lavoną įsakė užkasti sniege. Perskaitytę šį raštelį, sunaikinkite. Tai įvyko prie Ladogos ežero 1945 03 25“...

Liko paslaptis, kas parašė šį lapelį ir kas sugebėjo iš lagerio jį pasiųsti, nes bet koks susirašinėjimas ir ryšys buvo uždraustas. Šeimos tragedija tuo nesibaigė. 1949 03 26 Boneventūro žmoną ir vaikus enkavedistai ištremė į Sibirą, kur jie kentė šaltį, badą ir patyčias.

Stanislovas Daniusevičius, 1925 m. mirus žmonai Cicilijai Rimgailaitei – Daniusevičienei, žmonos pasoginį Peiliškių dvarelį pagal testamentą paliko savo sūnui Benediktui Daniusevičiui, kuris sukūręs šeimą sėkmingai ūkininkavo. Buvo vedęs Sofiją Jankauskaitę, profesoriaus Jankausko seserį. Susilaukė penketo vaikų. Tačiau vėl nelaimės. 1945 02 16 enkavedistai suėmė Benediktą Daniusevičių ir 1,5 metų kalino Karelijos lageryuose. Ir grįžus iš lagerių ramybės nebuvo. 1949 03 27 enkavedistai Benedikto Daniusevičiaus šeimą ištremė į Sibirą, kur prasidėjo kančių keliai. Sibire mirė žmona, tragiškai žuvo sūnus Eduardas.

Ištėmus į Sibirą paskutinius Peiliškių-Nausėdų dvarelį šeimininkus, prasidėjo barbariškas dvarelį naikinimas ir likusio turto grobstymas. Visa, kas buvo geresnio, pagrobė Viekšnių stribai. Kai kas iš baldų, bibliotekos pateko į muziejus ir šiaip pavienius asmenis. Nugriauti ir sunaikinti pastatai.

Taip buvo nuo žemės paviršiaus nušluotas Peiliškių-Nausėdų dvarelis. Žemė ir miškas perduoti Kamanų draustiniui, į kurį eiti draudžiama. Šiandien labai mažai kas žino, jog čia buvo vienas žemaičių bajorų Rimgailų giminės dvarų. Kai buvo ištremti paskutiniai Peiliškių-Nausėdų dvaro šeimininkai ir prasidėjo turto grobstymas bei naikinimas, negrįžtamai dingo ir istoriniai dvaro įkūrimo dokumentai. Tokia tragiška Peiliškių-Nausėdų

dvarelis istorija, tragiški ir jos šeimininkų likimai.

(*Bus daugiau*).

The Manor of Peiliškės – Nausėdos and its Landlords' Fate

Vytautas - Jonas Rimgaila, a nobleman of the Herburt coat of arms.

Summary

There is a hypothesis, according to which influential Samogitian noblemen the Rimgailos by the Horodle statement of 1413 were given the

Herburt coat of arms, and Grand Duke Vytautas presented them with manors. The documents dated 1799 show that the Rimgailos owned Peiliškės manor in the northern part of Samogitia. In the 19th century the manor was frequented by the elite of Lithuanian national renaissance. As a punishment for the landlords' assistance to the participants of the rebellions of 1831 and 1863, the manor was raided by Russian occupant forces. The inheritors of the manor also suffered from the Soviet occupation of 1940. The landlord was exiled to Siberia, and the manor was destroyed.

Gailėstingoji kunigaikštė Viera Giedraitytė

Aleksandras Giedraitis, h. Hipocentauras, Jonas Stankus, h. Kapas

Giedraičių giminė, kaip ir kitos Lietuvos didikų šeimos, istorijos vėjų buvo blaškomos po visą pasaulį. Šios giminės atžalos šiandien gyvena Amerikoje, Anglijoje, Prancūzijoje ir kt. Šiame straipsnyje norime pateikti istoriją apie likimo nublokštą į Ukrainą Giedraičių giminės atstovę.

Kunigaikštė Viera Giedraitytė (Viera Ignatjevna Gedrojc) gimė 1876 m. balandžio mėn. 7 d. Kijeve. Jos tėvas Ignas Giedraitis buvo kilęs iš kunigaikščių Giedraičių giminės.

Kunigaikštė jaunystėje sunkiai pergyveno savo mylimo brolio ligą ir mirtį. Tuomet ji davė priesaiką, kad bus gydytoja ir savo gyvenimą atiduos ligoniams.

Tačiau Rusijos imperijoje iki 1897 metų moterims nebuvo leidžiama studijuoti medicinos. Viera Giedraitytė, negalėdama mokytis Ukrainoje, išvyko į Šveicariją ir mokėsi Lozanos universiteto medicinos fakultete. 1896 metais mokslus baigė su pagyrimu. Už ją, jai stojant į Lozanos universitetą, garantavo šio universiteto dėstytojas Aleksandras Gercenas (A.J.Gerceno sūnus). Kunigaikštė baigus mokslus, atsivėrė puikiausios galimybės. Po baigimo metus dirbo terapinėje klinikoje, o po to perėjo dirbti į chirurgijos kliniką, kuriai vadovavo pasaulinio garso chirurgas Cezaris Ru. Šioje klinikoje iš pradžių dirbo jaunesniąja, o vėliau - vyresniąja

asistente ir vadovavo kursui privatdocentės teisėmis.

Turėdama užtikrintą pragyvenimą, geras sąlygas chirurgo praktikai, ji sąmoningai atsisakė sėkmingos karjeros vienoje iš geriausių Europos klinikų. Kunigaikštė paliko draugus, mylimą žmogų ir, 1902 metais išlaikiusi egzaminą Maskvos universitete gydytojo praktikai (užsienio diplomai Rusijoje buvo nepripažįstami), grįžo į tėvo dvarą ir pradėjo dirbti eilinė gydytoja apskritys ligoninėje.

Per dvejus metus ji atliko 2752 operacijas. Operacijų rezultatai buvo labai geri, o mirtingumas mažas, nors ligų atvejai dažnai būdavo sunkūs.

Prasidėjus rusų-japonų karui, ji siunčiama į veikiančią armiją Tolimuose Rytuose. Čia Viera Giedraitytė pasireiškia ne tik kaip talentinga chirurgė, bet ir kaip puiki organizatorė, išmintinga diplomatė. Jai teko dirbti priekinėse fronto linijose ir operuoti sunkius ligonius.

Už pasiaukojamą darbą kunigaikštė Viera Rusijos caro ir Raudonojo Kryžiaus vadovybės buvo apdovanota daugeliu medalių. Imperatorė Aleksandra Fiodorovna, vadovavusi Rusijos Raudonajam Kryžiui, taipogi buvo labai geros nuomonės apie kunigaikštės profesinę kvalifikaciją ir žmogiškas savybes. Dėl to 1906 metais pasistengė, kad Viera Giedraitytė būtų paskirta Carskoe Selo dvarininkų

ligoninės vyresniąja organizatore, o tai buvo pirmas kartas, kai į tokias pareigas šioje ligoninėje buvo paskirta moteris.

Be chirurgės darbo, ji daug rašė: 1902–1909 metais paskelbė 17 mokslinių straipsnių įvairiais medicinos klausimais. 1909–1917 metais paskelbė dar 12 darbų, kuriuose pirmą kartą Rusijos chirurgijoje aprašyti tyrimai septikopijomis ir vaikų nudegimų klausimais.

1912 metais kunigaikštė Viera sėkmingai apgynė daktaro disertaciją Maskvos universitete. Šią disertaciją labai gerai įvertino žymiausi Rusijos ir užsienio chirurgai. 1913 metais šis jos darbas buvo išleistas Prancūzijoje.

Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, Veros Giedraitytės patirtis organizuojant evokacines pajuntas ligonines pasitarnavo įruošiant imperatorės Aleksandros Fiodorovnos organizuotą ypatingą evokacinį punktą, kuris jungė 85 ligonines Carskoe Selo, Parelovske, Peterhofe ir Lugoje. Be to, kunigaikštė organizavo gailėstingųjų seserų kursus, kur paskaitų klausė ir imperatorė su savo dukromis Olga ir Tatjana. 1914 m. šis paskaitų kursas buvo išleistas kaip vadovėlis "Chirurginiai pokalbiai", jame populiariai aiškinami chirurginės pagalbos būdai. Anglijos karo gydytojų nuomone (J.D.C.Bennet, 1992 m. London), daugelis šių pamokymų aktualūs ir šiandien.

Su charakteringu atsidavimu

medicinai 1917 metais ji atmeta mintį apie emigraciją, nors turėjo pasiūlymų iš daugelio Europos valstybių klinikų. Kaip patyrusi chirurgė, ji paskiriama 6-osios Sibiro šaulių divizionijos sanitarinio būrio vyriausiąja gydytoja. Vėliau išrenkama Sanitarinės tarybos nare ir korpuso chirurgė. Po sunkaus sužeidimo 1918 metais kunigaikštystė, o dabar jau "draugė Gedroje" grįžta į Kijevą, kur nuo 1919 metų dirba chirurgė, o vėliau vyresniąja asistente hospitalinėje klinikoje. 1926 metais ji paskiriama Kijevo medicinos instituto fakultetinės klinikos direktore, o 1929 metais išrenkama chirurgijos katedros vedėja. Ji ir toliau energingai dirba: pasiūlo originalų chirurgijos dėstymo ir chirurgų gydytojų paruošimo planą, išspausdina 15 mokslinių darbų endokrinologijos, onkologijos ir chirurgijos klausimais, dalyvauja chirurgų suvažiavimuose.

Tačiau nelaukta, 1930 metais katedra, kuriai vadovavo V.Giedraitytė, uždaroma ir po 35 metų nepertraukiamo darbo profesorė lieka be darbo ir pragyvenimo lėšų, netenka ir pensijos.

Ar tai buvo NKVD darbas, ar turėjo reikšmės tai, kad ji praeityje užėmė aukštas pareigas, o gal tai tik žmogiško pavydo išdava – nėra aišku.

Nuo to momento V.Giedraitytė pasišventė literatūrai. Dar šio amžiaus pradžioje, savo jaunystės metais, ji daug rašė. Jos plunksnos draugais buvo tokie rašytojai, kaip P.Ivanov, A.Remizov, N.Gumiliov, A.Achmatova ir kt. Ji buvo poetų ratelio narė, išleido gerų, pamokančių eilėraščių ("Eilėraščiai, pasakos" 1910 m., "Linkėjimai" 1913 m.), o romaną "Gyvenimas" rašė visą savo gyvenimą. Jos literatūrinį darbą labai gerai vertino rašytojas Konstantinas Fedinas.

Tačiau 1931 metais jai mirus, ankstyvo pavasario dieną mažai kas susirinko ją palydėti į paskutinio poilsio vietą. Ji atgulė Kijevo kapinėse, toli nuo savo protėvių tėvynės, ilgam užmiršta krašte, kuriam tiek daug atidavė savo žinių ir energijos. Šią "gailestingąją kunigaikštystę", - taip ją pavadino Japonijos kunigaikštis, kuriam rusų-japonų kare sunkiai sužeistam gyvybę išgelbėjo kunigaikštystė Viera, - buvo ilgam išbraukta iš atminties ir medicinos mokslo. Tik 1988 m. žurnale "Klinikinė chirurgija" keli medikai prisiminė "... kad vardas jos nepelnytai užmirštas".

gyvenusi meile kitiems

Sigita Gasparavičienė. Vanago herba bajorė

Šis nedidelis žydras „svogūniniu“ kupolu dengtas pastatas stovi Vilniuje, pačiame Žvėryno pakraštyje, šalia pėsčiųjų tilto, jungiančio Žvėryną su Vingio parku. Dabartinis jo adresas – Birutės g. 20. Bizantinės architektūros formos bei jo sienoje įmūrytoje pilko marmuro lentoje iškaltas įrašas rusų kalba neleis suabejoti dėl buvusios šio seno pastato paskirties. „Ši šventovė pastatyta Jekaterinai Vasiljevnei Potapovai iš kunigaikščių Obolenskių giminės atminti; kuri gimė 1820 m. rugpjūčio 19 d. Maskvoje – mirė 1871 m. rugpjūčio 3 d. Žvėryne. Jos kūnas buvo čia pašarvotas nuo 1871 m. rugpjūčio 5 iki 7 dienos“.

Jau daug metų buvusioje stačiatikių cerkvėje yra vieno Lietuvos skulptoriaus dirbtuvė. Tačiau šio unikalaus mūsų kultūros paminklo likimas Vilniaus savivadybėje pradėtas spręsti visai neseniai. Ta proga vertėtų dar kartą susipažinti su jo istorija bei kiek atidžiau pažvelgti į pažangiausios XIX a. rusų bajorijos atstovės J.Potapovos, kurios garbei ši šventovė pastatyta, biografijos faktus.

Priešiškos nuostatos. 1868 m. į Lietuvai pasibaisėjimą kėlusio Vilniaus generalgubernatoriaus M.Muravjovo, liaudies vadinto Koriku, vietą paskiriamas buvęs jo pavaduotojas, žmogus iš pačio caro aplinkos – A.Potapovas (181–1886). Ketverius jo valdymo metus istorikai apibūdina kaip kelių į suartėjimą su Lietuvos visuomene ieškojimą, reformuojant teismų sistemą, tiesiant geležinkelius ir kitaip švelninant po

Žymiausia XIX a. filantropė Jekaterina Potapova iš Kunigaikščių Obolenskių (1820 – 1871)

1863 m. sukilimo šalį užgulusias negandas. Jo vykdomai politikai nemažą įtaką turėjo žmona Jekaterina, kilusi iš žymios rusų kunigaikščių Obolenskių giminės. Šviesioje ir kultūringoje aristokratų šeimoje įskiepytos dvasinės vertybės ryškiai atsiskleidė ir šios moters visuomeninėje veikloje. Pasakojama, kad J.Potapovai atvykus į Vilnių, čia pamažu pradėjo kaltis susitaikymo ir tolerancijos daigai. Sakoma, kad ši pamaldi moteris turėjusi naivią svajonę – kada nors suvienyti po visą platų pasaulį išblaškytą pažangiausią Rusijos, Lietuvos ir Lenkijos aristokratiją. Jai atrodė, kad šiam tikslui galėtų pasitarnauti Vilniaus generalgubernatorių rūmuose pradėti rengti miesto ponių savaitiniai vakarėliai. Čia nebuvo tuščiai plepama, muzikuojama ar kaip kitaip pramogaujama. J.Potapovos salone, skirtingai nuo kitų Vilniaus damų salėnų, ponios

turėjo siūti ir megzti rūbus miesto vargšams ir jų vaikams. Tiesa, daugumą šių moterų buvo rusų valdininkų ir aukštų karininkų žmonos. Vilnietės aristokratės šiuos gubernatorienės saloninius susibūrimus atvirai ignoravo. Būdama šviesiausios rusų bajorijos atstovė, J.Potapova negalėjo nejausti kaltės už savo tautiečius, paskandinusius šį kraštą kraujyje ir ašarose. Sunkiai slepiamą vilniečių priešišumą ji išgyvenusi ypač jautriai. Nepavykus suartėti su Lietuvos diduomene, stipri dvasinga moteris visą savo energiją nukreipė į labdarinę veiklą, tarnavimą paprastam šio taip jai priešiško krašto žmogui.

Išitraukė į labdarinę veiklą. Ji aktyviai įsijungė į Vilniaus labdaros draugijos "Paaukotoji kapeika" veiklą ir gana greitai tapo veikliausia jos nare, o kiek vėliau ir vadove. Į šį darbą jai pavyko įtraukti ir aukštų rusų valdžios pareigūnų žmonas, kelias miesto aristkrates. Garbinga J.Potapovos kilmė, aukštos vyro ir brolių pareigos, ryšiai Rusijos imperijos sostinėse S.Peterburge ir Maskvoje padėdavo atverti ne vieno turtuolio piniginę. Draugijos narės pasiskirstė Vilnių kvartalais ir belsdavosi vos ne į kiekvienas duris, teikdavo neturtingiems materialinę paramą, sergantiesiems parūpindavo

J. Potapovos bendražygė Olga Frolova

vieta ligoninėse, surasdavo tarnybą, vietą mokykloje. Didžiausias J.Potapovos rūpestis buvo įkurti Vilniuje amatų mokyklą vargšų vaikams. Generalgubernatorienė nevengdavusi net pačio juodžiausio darbo, dienas ir naktis praleisdavo lazaretuose, slaugydama sunkiausių ligonius. Ši nesavanaudišką atsidavimą ne vienas jos amžininkas vadindavo netgi savotišku fanatizmu. Viename skurdžiame Šnipiškių lazarete, būdama prie sunkaus ligonio, J.Potapova užsikrėtė cholera ir po trumpos ligos vieniša, slaugoma tik senutės motinos, 1871 m. rugpjūčio 3 d. mirė, nespėjusi netgi atsisveikinti su trumpam išvykusiu vyru.

1871 m. rugpjūčio 5 – 7 d. į Vilniaus gubernatorių vasaros rezidenciją Žvėryne [dab. Birutės g. 40] plūdo minios vilniečių, norinčių atsisveikinti su čia pašarvota, anot amžininko, „reto santūrumo ir angeliško gerumo moterimi“. Iš čia J.Potapovos palaikai buvo iškilmingai išlydėti į Sergijaus vienuolyną prie St.Peterburgo ir palaidoti Kristaus Prisikėlimo cerkvės rūsyje.

Paminklas meilei ir pasiaukojimui. Praėjus vos keliems mėnesiams, netekties palaužtas generalgubernatorius A.Potapovas ėmė rūpintis mylimos žmonos atminimo įamžinimu. Pamažu išaiškėjo ir didžiuliai J.Potapovos labdaringos veiklos rezultatai. Gyva būdama kukli moteris vengė bet kokios savo darbų reklamos. Sumanymui pritarė ir artimiausios jos bendražygės M.Tiškevičienė, A.Čepelevska, šeimos draugai. Vaikų Potapovai neturėjo. Pasirinktas gana paprastas ir originalus būdas – nutarta gubernatorių vasaros rūmų Žvėryne fligelyje dar pačios J.Potapovos įrengtą namą koplyčią apmūryti plytomis, suteikiant jai nedidelės cerkvės pavidalą, ir nugriauti ją su rūmais jungusią medinę galeriją. Projektą paruošė gubernijos architektas N.Čaginas. 1872 m. gautas tuometinio Žvėryno savininko P.Vitgenšteino, kurio žemėje stovėjo Vilniaus gubernatorių vasaros rūmai, raštas, nemokamai perleidžiantis žemės sklypą cerkvei statyti.

Ruošiantis minėti J.Potapovos mirties metines Lietuvoje ir Rusijoje buvo organizuotos rinkliavos jos atminimo įamžinimui. Didžiulis aukotojų skaičius iš Lietuvos ir Rusijos bei neįtikėtina didelė aukų suma parodė, kaip plačiai buvo

J. Potapovos bendražygė Olga Bartolomej

J. Potapovos bendražygė grafienė Sofija Šeremetjeva

J. Potapovas bendražygė Marija Drenteln

žinoma ir vertinama šios kuklios moters visuomeninė veikla. Aukos leido išplėsti Vilniaus Šv.Dvasios stačiatikių brolijos mokyklą, įsteigti dvi J.Potapovas vardo stipendijas mergaičių gimnazijoje, atidaryti amatų mokyklą Vilniuje, Subačiaus gatvėje, kuri pavadinta jos įkūrimo iniciatorės vardu. Šventino pats arkivyskupas

1872 m. rugpjūčio 3 d. minint garsiosios filantropės mirties metines, skambinant miesto cerkvių ir bažnyčių varpams, į Žvėryną suplaukusios minios dalyvavo naujosios cerkvės, pavadintos Šv.Jekaterinos Kankinės vardu, šventinimo iškilmėse. Lietuvos stačiatikių vyskupas Makarijus atliko iškilmingą liturgiją. Savo kalboje prisimindamas J.Potapovas gyvenimo kelią, pažymėjo jos krikščionišką, protinę ir toliaregišką veiklą, kuri paskatino visuomenę naujiems filantropijos darbams“.

Kuklia cerkvės įranga pasirūpino ištikiausi jos gerbėjai, net aštuonias puikias ikonas dovanojo J.Potapovas giminaičiai, Sosto kryžių ir šv.Evangeliją parūpino turtingi

Maskvos pirkliai Postnikovai. Šalimais buvo pastatytas gražios medinės architektūros namas dvasininkui.

Pamėgo gyventojai. Cerkvė pavedama administruoti centriniuose Vilniaus gubernatorių rūmuose [dabar – Prezidentūra] buvusiai A.Neviškio cerkvei. 1874 m. visam laikui išvykdamas į naujo paskyrimo vietą, A.Potapovas pasirūpino Šv.Jekaterinos Kankinės cerkvės ateitimi. Jos išlaikymui jis paskyrė nemažą kapitalą ir įpareigojo dvasininkus nustatyti laiku šešis kartus per metus aukoti apeigas mirusiajai atminti. Šių priesaikų sąžiningai laikytasi iki pat 1913 m.

Per tą laiką Žvėrynas sparčiai keitėsi. Prie nuošalios pušyno šešėlyje paskendusios romantiškos cerkvutės priartėjo gyvenamieji kvartalai, pagausėjo čia besilankančiųjų. 1907 m. nemažą pinigų sumą Šv.Jekaterinos cerkvei paaukojo Moniuškos gatvės gyventojas valstybės patarėjas A.Narbutas, vėliau palaidotas šios cerkvės rūsyje.

1913 m. panaikinus Vilniaus generalgubernatoriaus pareigybę ir uždarius jį rūmuose buvusią A.Neviškio cerkvę, nuošali Žvėryno cerkvė liko be šeimininkų.

J. Potapovas bendražygė Ana Niemčinova

Pretenzijas ėmė reikšti Žvėryno savininko A.Martinsono duktė, gyvenusi senojoje Vilniaus gubernatorių vasaros rezidencijoje. Tačiau 1922 m. Vilniaus stačiatikių vyskupijos valdžia perdavė apleistą cerkvę Žvėryno Šv. Mergelės Marijos Apreiškimo [Žnamenskaja] cerkvei filijos teisėmis. 1922–1926 m. Šv. Jekaterinos cerkvę prižiūrėjo ir buvusiuose šventikų namuose gyveno stačiatikių Marijos vienuolyno vienuolės, pavaldžios Švč. Sinodui Maskvoje. Jos beveik nedirbo jokio sielovados darbo parapijoje, nelabai gerai tvarkė ir šią šventovę. Todėl Apreiškimo cerkvės bendrija, iškilus nesutarimams dėl pavaldumo (mat visos Vilniaus stačiatikių cerkvės priklausė Lenkijos autokefalinei cerkvei), atsisakė jų paslaugų. Iki pat 1940 m. Šv. Jekaterinos cerkvutėje nustatyti laiku vykdavusios apeigos. Pasakojama, kad šią nedidelę romantišką šventovę buvo pamėgęs Vilniaus Žvėryno stačiatikių jaunimas.

Vėl be šeimininko. Antrojo pasaulinio karo metais, o ypač po jo, Žvėryno stačiatikių parapija neteko daugumos tikinčiųjų. Neįstengdami tinkamai pasirūpinti ne tik pagrindine, bet ir nuošalia filijine cerkve, jos vertingiausią įrangą ir ikonas dvasininkai persigabeno į Apreiškimo cerkvę Vytauto gatvėje. Likimo valiai palikta mažoji šventovė ilgam tapo Kino studijos rekvizito sandėliais. 1973 m. ją net buvo norima visai nugriauti. Atgimimo pradžioje kilęs Lietuvos kultūros paveldo išsaugojimo sąjūdis kažkaip aplenkė šią nykstančią, jau skulptoriaus dirbtuve virtusią cerkvę. Matyt, dėl nežinojimo daug kam ji asocijavosi su carinės Rusijos okupacijos režimu. Tikėsimės, kad iki šiol užsitęsusi klaida, nors ir pavėluotai, bus ištaisyta. Lauksime, kad Vilniaus stačiatikiai, Lietuvos rusų kultūros (tarp jų ir rusų bajorų) organizacijos nebeleis išblėsti savo tautietės – vienos žymiausių XIX a. filantropių J.Potapovas atminimui.

„Juodasis brolis“ – Jonas Vitkevičius

Janas Cechanovičius

Slaptosios organizacijos vadovas. Patriotinės lietuvių bajorų organizacijos XIX a. trečiame dešimtmetyje kūrėsi ne tik Vilniaus universitete ir ne tik Vilniuje. Kovų už laisvę istorijoje gilų pėdsaką yra palikusios ir provincijos jaunimo organizacijos.

Šių organizacijų kūrimasis dažnai buvo atsakas į caro valdžios vykdomus universiteto studentų persekiojimus. Kilnus noras paremti šviesias, spindulingas filaretų idėjas, atsakyti į patirtą neteisybę – tapo slaptų mokinių organizacijų kūrimosi priežastimi.

Žemaitijoje yra nedidelis Kražių miestelis. Filomatas J.Sobolevskis, dirbęs ten mokytoju, rašė: „*Tai tikras pelkių pragaras, jau už 15 žingsnių nuo kolegijos prasideda kelius siekiančios balos, iš kurių neįmanoma išbristi*“. 1822 m. Kražių gimnazijoje mokėsi virš 450 mokinių. Čia ir susikūrė draugija pasivadinus „Juodųjų brolių“ vardu. Tai įvyko tuoj po to, kai 1823 m. spalio mėn. buvo areštuotas mokytojas J.Sobolevskis.

Draugijos iniciatorius buvo VI klasės mokinys Jonas Vitkevičius (h. Niečuja) ir jo kolega Kiprijonas Jančiauskis. Draugijai priklausė Aloyzas Piesliokas, Feliksas Zelenavičius, Viktoras Ivaškevičius ir Mikalojus Suchockis. Nemažą įtaką jiems turėjo šios mokyklos mokytojas Vincentas Paškevičius, kurį vėliau tardymo komisija pripažino „ultraradikalių idėjų“ nešėju, „valkata, nežinia kokių būdu čia patekusi“. Vėliau jis buvo nuteistas dviem metams kalėjimo Bobruisko kazematuose.

Kražių draugija neturėjo jokių įstatų ar statuto. Stojant į ją, nereikėjo netgi duoti priesaikos. Susirinkimuose buvo apsiribota

„Juodųjų brolių“ organizacijos įkūrėjas, Žemaičių bajoras – Jonas Vitkevičius, 1838 m.

Iš asmeninio prof. Povilo Vitkevičiaus archyvo

Lietuvos ir Lenkijos istorijos veikalų skaitymu. „Juodieji broliai“ Kražiuose pradėjo siuntinėti laiškus su patriotiniais eilėraščiais, skirtais T.Kosciuškai, Gegužės 3-ios dienos Konstitucijai, kunigaikščiui Juozapui Poniatovskiui ir pan.

Visiems mokyklos mokiniams ir daugeliui Kražių miestiečių išsiųsti lapeliai, su raginimais neužmiršti savo pareigų kenčiančiai tėvynei. „*Pasileidimas, parsidavėliškumas, gamtos įstatymų pamynimas – prapultis tautoms*“, viename laišku, vėliau patekusių į tardymo komisijos rankas, rašė K.Jančiauskis. „*Nelaisvė, despotizmas yra bausmė tiems, kurie lengvabūdiškai žiūri į savo tėvynės likimą... Ar ilgai būsime pažymėti gėdos ir paniekos dėme?*“. Kitame laiške Jančiauskis plakė „*linksmą veidmainystę, gyrimąsį mokėjimu prisitaikyti, pataikūniškumą, trumparegišką egoizmą*“. „Juodųjų brolių“ platinamuose lapeliuose nerasime raginimo konkreitiems veiksmams ar sukilti. Tiesiog kviečiama keisti gyvenimo būdą, būti

pasirengusiems padėti tautai, kai tai bus reikalinga.

Tačiau jau 1823 m. gruodžio pradžioje mokyklos direktorius Ignotas Daujotas pranešė Vilniaus universiteto rektoriui J.Tvardovskiui apie Kražiuose plintančius atsišaukimus, įtardamas tuo K.Jančiauskį ir kitus jaunos žmones. Rektorius skubiai informavo N.Novosilceva, kuris atsiuntė čia specialią tardymo komisiją. Tuoj pat areštuojamas J.Vitkevičius, K.Jančiauskis ir eilė Kražių gyventojų, užimančių svarbesnius postus, o taip pat žydai, nešioję ir platinę „*nusikalstamo turinio laiškus*“. Jų namus užėmė kariuomenė. Kaip rodo vienas iš valdžios pareigūnų raportų, parodymų išgavimui panaudotos ir „*veiksmingesnės priemonės*“, nes pradžioje tardymas nedavė jokių rezultatų. Pagrindinis įtariamsis K.Jančiauskis nesutiko duoti parodymų. Tik gruodžio 26 d. paveiktas daugelio nekaltų žmonių suėmimų ir negalėdamas iškęsti tokios neteisybės, viską komisijai papasakojo...

Žiaurus nuosprendis. Greitai suimtieji iš Kražių išvežami į Vilnių. Didysis kunigaikštis Konstantinas karo teismui, kurį sudarė du karininkai ir auditorius, vadovaujami barono Rozeno, paliepė jaunuolius teisti „visu griežtumu“. Tačiau toks nurodymas pasirodė visiškai nereikalingas. Nuosprendis gana greitai buvo paskelbtas. K.Jančiauskis ir J.Vitkevičius nuteisiami mirties bausme, kiti draugijos nariai – sunkiems darbams ir tremčiai iki gyvos galvos. Kunigaikštis Konstantinas sušvelnino karo teismo nuosprendį. Nepilnamečiai J.Vitkevičius, A.Piesliokas, V.Ivaškevičius ir M.Suchockis buvo surakinti grandinėmis ir išsiųsti į Orėnburgo

karinį garnizoną be teisės į paaugstinimą. Iš K.Jančiausko buvo atimta bajorystė ir jis išsiunčiamas į Bobruisko tvirtovės katorgos darbus 10-čiai metų.

Tuo pačiu metu direktorius I.Daujotas buvo apdovanotas Šv. Vladimiro IV laipsnio ordinu, mokiniai Čaprackis, Stulginskis, Holsteinas ir Jaulauskas – sidabro medaliai „Už nuopelnus ir ištikimybę“. Tikrieji jų nuopelnai tai, kad jie atidavė mokyklos valdžiai gautus „*maištinguosius lapelius*“. 1824 m. kovo 8 d. nuteistieji buvo išvežti iš Vilniaus. Vienas valdžios pareigūnų raportas liudija, kad „*musikaltėliai nei vežant, nei kaustant juos grandinėmis nerodė nė mažiausios atgailos ir buvo visiškai abejingi likimui*“.

Permainingo likimo vingiuose. Be jokios abejonės, žymiausias iš Kražių „Juodųjų brolių“ buvo lietuvių bajoras Jonas Vitkevičius gimęs 1808 m. birželio 24 d. Pašiaušėje. Tremtyje jo laukė nepaprastai įdomus likimas. Jonas Vitkevičius vėliau tapo ne tik dešimties straipsnių, bet ir keleto rusų ir lenkų (J.Semionovo, M.Guso, J.Tynianovo) autorių romanų pagrindinių personažų prototipu, o taip pat VI.Jevsievickio monografijos „Batyras“ bei puikaus V.Macheikos straipsnio, savo laiku skelbto Krokuvoje leidžiamame žurnale „Życie literackie“, herojumi.

Taigi, 1824 m. balandžio mėn. mūsų tautietis atsidūrė Orenburgo stepėse stūksojusioje Orsko pasienio tvirtovėje. Laiške giminėms vėliau rašė, kad vienintelis užsiėmimas padėdavęs nuvyti niūrias mintis buvo fiziniai pratimai ir karinis muštras, kuo su malonumu užsiiminėdavęs, manydamas, kad išlavintas tvirtas kūnas gali padėti išlikti nepalūžus sunkiose gyvenimo kovose. Retomis laisvalaikio minutėmis atidžiai įsiklausydavo į egzotiškai skambančius Orską kertančių karavanų varovų dialektus. Aistringai ėmė mokytis rusų kalbos. Greitai išmoko totorių, arabų, persų, kirgizų, kazachų ir kt. kalbas. Tai buvo tikrai

nepaprastai gabus jaunuolis.

1829 m. Nikolajaus I pavedimu žymus vokiečių mokslininkas Aleksandras Humboltas pradeda tyrinėti Rusijos imperijos Užuralės kraštus. Keletą mėnesių tyrinėtojo kariniu palydovu buvo Jonas Vitkevičius. Kelionės drikėsi per Altajų, Džungariją, kazachų ir kirgizų stepes. Štai čia ir prisireikė jo rytų kalbų ir papročių žinojimo. A.Humboltas negalėjo neatkreipti dėmesio į eilinį kareivį, laisvai kalbantį ir suprantantį vietos kalbas ir dialektus, puikiai susipažinusi su vietiniais papročiais, istorija, mentalitetu ir sustojimuose įninkanti į knygas. Arčiau susipažinęs A.Humboltas nustebęs įsitikino, kad šiam jaunuoliui yra žinomi ir jo vokiečių kalba rašyti darbai. Kiek vėliau didysis tyrinėtojas atvyko į Orską ir aplankė J.Vitkevičių. Pamatė jo užverstą knygomis butą, kur su pasitenkinimu pastebėjo ir aukso raidėmis žibančias savo 18 tomų nugarėles. A.Humboltas buvo garbingas žmogus su užuojauta žvelgęs į politinius tremtinius, čia Sibire kenčiančius už laisvės troškimą. Užsistojo šiuos žmones, paragindamas jų gabumus panaudoti šios šalies gerovei. To dėka, J.Vitkevičius ir keletas kitų tremtinių gavo teisę būti paaugštinamais tarnyboje. J.Vitkevičius perkeliamas tarnauti į Orenburgo pasienio komisiją, kuri vykdė įvairias funkcijas. Būdamas geros širdies, padarė nemažai gero vietiniams gyventojams. Jo populiarumas taip išaugo, kad baškirų liaudis sukūrė apie jį epą „Batyras“ - „Karžygys“.

Diplomatinėse ir žvalgybinėse misijose. 1983 m. Maskvoje išėjo knyga „Užrašai apie Bucharos chanatą“ (SSSR MA). Joje išsamiai mūsų tautiečio, tuometinio rusų armijos karininko, ataskaita apie 1836 m. vasarą – rudenį vykusią jo diplomatinę – mokslinę ir žvalgybinę misiją – kelionę iš Orenburgo į Bucharą ir atgal. Išvykdamas į šią kelionę, Vitkevičius gavo slaptą generolo adjutanto V.Perovskio

tarnybinių laišką. Jame išvardinti 25 punktai – klausimai, į kuriuos šioje kelionėje turėjo būti atsakyta. Reikėjo sužinoti apie situaciją Bucharos chanate, išsiaiškinti jo ūkinio ir karinio išsivystymo lygį, papročius, etninius ir klasinius santykius, požiūrį į valdžios atstovus. Šie duomenys vėliau turėjo būti panaudoti ruošiant Vidurio Azijos tautų užkariavimą. Vitkevičius turėjo įteikti kyšius (dovanų pavidalu) tam tikriems Bucharos valdininkams ir imtis priemonių šioje valstybėje buvusių rusų belaisvių išlaisvinimui. Vis tai turėjo būti atlikta po taikos misijos priedanga. Taigi, tai buvo labai delikati užduotis, siekiant realizuoti didžiaivalstybinę Rusijos politiką. Tokie reikalai, paprastai pavedami tik aukšto intelekto ir patikimiems žmonėms. Tuo metu apie J.Vitkevičių jau buvo susiformavusi kuo puikiausia nuomonė. Rusijos VRM Azijos reikalų departamento direktoriui K.K.Rodofinikinui generolas V.Perovskis puikiai charakterizavo mūsų tautietį siūlydamas siųsti į šią misiją, paskiriant jo adjutantu. Tačiau oficialaus paskyrimo jis taip ir nesulaukė, matyt, tam įtakos turėjo J.Vitkevičiaus patriotinė praeitis, kas rusų dignitorių požiūriu buvo neatleidžiamas ir neužmiršamas dalykas. Tačiau vis tik į Bucharą J.Vitkevičius išvyko. Pusantro mėnesio kelionė vyko be didesnių kliūčių, nors rusų karinis munduras Bucharoje ir sukėlė neslepiamą visų gyventojų sluoksnių neapykantą. V.Perovskis buvo patenkintas šios kelionės rezultatais ir viename iš laiškų Peterburgo valdžios atstovams apibūdino Vitkevičių kaip veiklų, protingą, reikalo esmę žinantį ir praktišką žmogų, labiau tinkantį veikti, o ne rašyti, pažįstantį stepes ir ten vyraujančius santykius geriau nei bet kas iki tol. Netrukus Vitkevičius vėl pasiunčiamas į specialią misiją, kurioje 1837 – 1838 m. turėjo palenkti Afganistano emirą Dost Muhamedą paprašyti Rusijos „pagalbos“ prieš britų agresiją. Tai

būtų tapę formalia šio krašto aneksijos priežastimi. 1837 m. J.Vitkevičius vėl išsiruosia į kelionę, pasiekdamas Kandaharą, aprašinėdamas fiziogeografines, ūkines, etnografines, topografines šio didžiulio regiono ypatybes. Bet gana greitai J.Vitkevičius šios kelionės atšaukiamas į S.Peterburgą. Atvyksta ten „grakštus, sveikas ir stiprus“, kviečiamas į įvairius priėmimus ir balius. VRM Azijos reikalų departamentas jam neoficialiai praneša apie numatomą perkėlimą į gvardiją, apdovanojimą ordinu ir pinigine su suma už „ištikimą tarnybą“. Tačiau šis spektaklis truko neilgai. Tą dieną, t.y. 1839 m. gegužės 9 d., kai buvo numatytas J.Vitkevičiaus susitikimas su Užsienio reikalų ministru jis randamas nušautas viešbučio kambaryje. Tuoj pat išplatinama žinia „apie savarankišką pasitraukimą iš gyvenimo“. Giminėms išsiunčiama tariamai nužudytojo ranka rašytas laiškelis „apie numatomą savižudybę“, ir visų dokumentų sudėginimą“.

Minėtoji J.Vitkevičiaus ataskaita, parašyta rusų kalba tremtinio Dalio, iki šiol vienintelė šio talentingo žmogaus mokslinė jo veiklos publikacija. Pažymėtina, kad be politinę, karinę ir ūkinę reikšmę turėjusios informacijos, įdomios pastabos apie tautų etnografiją, antropologiją, žmonių charakterį ir papročius. Tuo požiūriu šis darbas vertingas iki šių dienų, ypač Azijos tautoms.

Žandarų papulkininkis Šiškinas raporte slaptosios policijos šefui Benkendorfiui pranešė, kad per slaptą viešbučio numerio kratą nustatyta, kad tarp J.Vitkevičiaus dokumentų buvo 12 rytų kalbų rankraštinųjų žodynų. Kiekvienas iš jų apėmė nuo 600 iki 900 puslapių, virš 100 ranka pieštų žemėlapių, sąsiuviniai su Vidurio Azijos tautų pasakėčiomis, padavimais ir dainomis. Visas šis turtas iš viešbučio kambario paslaptinai dingio tuoj po J.Vitkevičiaus mirties. Tikriausiai,

sunaikinti jie vis tik nebuvo ir gali būti, kad iki šiol dulka kurio nors Rusijos archyvo lentynose...

Tikėsimės, kad po kurio laiko J.Vitkevičiaus rankraščiai bus surasti, sutvarkyti. Paskelbti jie taptų pomirtiniu garsiojo mūsų tautiečio indėliu ne tik į mūsų, bet ir į pasaulio kultūrą.

Iš lenkų kalbos vertė Sigita Gasparavičienė

Redakcijos komentaras

Jano Ciechanovičiaus straipsnyje redakcija ištaisė tik esmines klaidas, palikdama autoriaus tekstą.

Lietuvoje Kražių kolegijoje veikusios „Juodųjų brolių“ organizacijos veiklą savo laiku nagrinėjo ir tyrinėjo prof. Augustinas Janulaitis. Šios organizacijos įkūrėjo ir nario Jono Vitkevičiaus gyvenimą Sibiro tremtyje ir jo nuostabią diplomatinę karjerą plačiai yra aprašęs Jono giminaitis prof. Dr. Povilas Vitkevičius savo studijoje „Hotel de Paris paslaptis“. (Mokslas ir gyvenimas 1992, 8 Nr.).

P.S. Ignas Daujotas 1831 m. davė sukilėlio priesaiką (Kauno apskr. archyvas 50 f. 3 ap., 1 b., 90 lap.).

Kražių "Juodųjų brolių" likimai

*Dr. Povilas Vitkevičius,
Bialinos h. bajoras.*

Iki XVII amžiaus vidurio Kražiai buvo vienu iš svarbiausių Lietuvos kultūros centrų, nes čia veikė garsioji Kražių kolegija. Vėliau ši miestelį negailestingai niokojo tiek ateiviai švedai, tiek savi konfederatai. Po gaisrų, epidemijų ir alinančių karų Kražiai atsigavo tik XVIII amžiaus pabaigoje.

Ypač skaudžiai Kražiai pergyveno pagarsėjusią „Juodųjų brolių“ bylą. Legendą apie šešiolikmečių gimnazistų veiklą lydėjo tylūs bendramokslių atodūsiai ir pagarbi rimtis veiduose. „Juodųjų brolių“ organizatoriai, kaip išaiškino tardymo komisija buvo šeštos klasės mokiniai: Jonas Vitkevičius, kilęs

iš Pašiaušės, ir Kiprijonas Jančiauskis, atvykęs iš Kauno, kur mokėsi pas Adomą Mickevičių.

Jono Vitkevičiaus pavardė per pusantro šimto metų rado platų atgarsį įvairiausių šalių enciklopedijose ir įvairaus žanro literatūroje dėl jo neįtikėtina nuostabaus likimo, kuris iš dalies aprašytas Jono Ciechanovičiaus anksčiau įdėtame straipsnyje.

Jančiauskiui ir Zelenavičiui buvo skirta po dešimt metų kalėjimo. Atlikus šią bausmę, jie turėjo tarnauti kareiviais Orienburgo linijoje. Vitkevičius, Ivaškevičius. Suchotckis ir Pesliokas buvo pasiųsti kareiviais į Orienburgo liniją.

Vėliau į Orienburgo liniją buvo ištremtas artimas Adomo Mickevičiaus bičiulis Tomas Zanas. Jis tremtyje ypač susidraugavo su Jonu Vitkevičiumi. Tai aprašė savo memuaruose.

Aloyzas Pesliokas palengva kilo tarnyboje, pasižymėjo kare su Chivos emiratu. Vėliau vedė vieno dvarininko dukrą Ufos gubernijoje, ten ir pasiliko. Į Lietuvą negrįžo. Yra likę jo užrašai rusų kalba.

Suchockis, ištarnavęs keletą metų eiliniu kareiviu Orienburgo linijoje, nepakeldamas žiauraus muštro ir patyčių – nusišovė.

Feliksas Zelenavičius, devynis mėnesius išbuvęs apkaltas grandinėmis Bobruisko tvirtovėje, - išprotėjo.

Kiprijonas Jančiauskis, padedant tėvams, 1826 metais buvo paleistas iš Bobruisko kalėjimo ir paskirtas tarnauti eiliniu kareiviu į vieną Vilniaus gubernijoje dislokuotą pulką. Po penkerių metų jis išsitarnavo iki karininko laipsnio. Išėjęs į atsargą, grįžo į Žemaitiją, gyveno tėvų dvare. Buvo vedęs, aktyviai dalyvavo visuomenės gyvenime, buvo net tapęs bajorų maršalka. Mirė 1853 metų rugsėjo 19 dieną.

Ivaškevičius, ištarnavęs kurį laiką kareiviu, kartu su Peslioku buvo pakeltas į puskarininkius, o po 5 metų tapo karininku. Tolimesnis jo likimas nežinomas.

Iš visų „Juodųjų brolių“ byloje teistų studentų pasaulinio garso susilaukė fantastiško likimo jauniausias organizacijos narys **Jonas Vitkevičius**, tapęs herojumi daugelio knygų anglų, lenkų, rusų kalbomis.

Kaunas

apie lietuvių ir lenkų santykius XIX a. pab. – XX a. pradžioje

Eugenijus Riomeris

Iš lenkų kalbos vertė Sigita Gasparavičienė

Šis straipsnis parašytas 1928 m. Jo autorius – Lietuvos istorijoje ir kultūroje gilų pėdsaką palikusias Riomerių giminės atstovas – ekonomistas, istorikas ir publicistas Eugenijus Riomeris (1871–1943). Gimęs ir beveik visą savo gyvenimą praleidęs paveldėtame Tytuvėnų dvare, prieškario Nepriklausomos Lietuvos laikais buvo laikomas neformaliu Lietuvos lenkų lyderiu. Be jokios abejonės, E. Riomeris priklausė tiems LDK bajorijos palikuonims, kurie, nors ir karštai mylėjo tėvynę Lietuvą ir jos žmones, XIX a. pabaigoje nutolo nuo savo liaudies ir tapo, anot B. Sruogos, „nukirsta tautos šaka“, tačiau į lenkų etnosocialinį ir etnokultūrinį organizmą įsilieti taip ir nesugebėjo, nes nenorėjo prarasti savo savitumų. Straipsnyje su giliu kartėliu apmąstomos šio nutolimo bei komplikauto nemažos Lietuvos bajorijos dalies santykio su tautiniu lietuvių išsivadavimo judėjimu priežastys. Autoriaus mintys, kai kada gana polemiskos, vertos dėmesio ir šiandien. Tuo labiau kad šio reikšmingo Lietuvos visuomenės sluoksnio vaidmuo XIX a. pab. – XX a. pr. Lietuvos istorijos tarpsnyje iki šiol nėra giliau tyrinėtas.

Lenkams Lietuvoje nuolat prikaišiojama, kad tautinio lietuvių atgimimo metais jie laikėsi negatyvios pozicijos. Šie priekaištai yra teisingi tik iš dalies, todėl reikalauja ir tikslesnio apibrėžimo bei nuoseklesnio paaiškinimo. Reikia pripažinti, kad apskritai lenkų visuomenė mažai ką žinojo apie nuo 1883 m. prasidėjusį lietuvių atgimimo judėjimą, buvo jam tolimesnis ir abejingas, nors, žinoma, buvo gana daug išimčių. Opozicija atgimimo siekiams labiausiai pasireiškė tarp tų lenkų, kurie kai kurias šio atgimimo puses priėmė su tam tikra panieka, vadindami tai įžeidžiamu „litvomanijos“ ar „litvomanų“ vardu. Tai jokių būdu nelieta tautinio

lietuvių atgimimo gerųjų pusių, kultūros ir švietimo kėlimo, o daugiau tik tam tikrus šio judėjimo „perlenkimus“, dažnai juokingus, o lenkų atžvilgiu net agresyvius. Pavyzdžiui, koks nors lietuvis, kurio tėvas kadaise savo pavardę iš Rašimo sulenkino ir tapo *Herasimowicz*, atgimimo metais ne tik nesugrąžino ankstesnės lietuviškos pavardės, bet tapo „Gerasimavičiumi“. Arba štai: bažnyčiose kovojant už neginčijamas lietuvių kalbos teises, kai kurie lietuvių kunigai buvo verčiami vyti nuo klausyklų tuos, kurie norėjo atlikti išpažintį lenkų kalba arba per papildomas pamaldas buvo atsisakoma per amžius jose giedamų lenkiškų giesmių ar Evangelijos lenkų kalba.

Daugeliui šių lenkų dėl trumparegiško požiūrio į šias tautinio judėjimo puses galime tikrai papriekiaštauti, tačiau, kita vertus, tikriausiai niekas neišdrįs paneigti, kad tikrai būta tam tikros „manijos“, kai kovojant už teisę į lietuvių kalbą, panaši teisė buvo atimama iš lenkiškai kalbančiųjų. „Manija“ vadinčiau ir tai, ką 1902 m. savo brošiūroje „*Głos litwinów*“¹ (Lietuvių balsas) rašė kunigas A. Dambrauskas–Jakštas, kreipdamasis į „*jaunąją magnatų, žemvaldžių ir bajorų kartą*“: nušviesdamas tautinio lietuvių atgimimo programą, tikslus ir darbus, jis reikalavo paramos iš bendros tėvynės bendrapiliečių, kas buvo visiškai teisinga ir suprantama, tačiau kartu jaunoji karta buvo įsakmiai raginama atsisakyti juos išauklėjusios lenkų kalbos ir kultūros bei pereiti prie lietuvių kalbos. Tas lietuviškas agresyvumas bei tolerancijos stoka lenkų kultūros ir bendrapiliečių, kalbančių lenkiškai, atžvilgiu sukėlė pasipriešinimą ir aštrią polemiką. Pirmasis pasireiškė

Juzefas Kordzikovskis, savo brošiūroje „*Pszenigdy*“ („Niekada“) aštriai atsakydamas į kun. Adomo Jakšto „*Głos litwinów*“. Ne ta linkme pakrypusi diskusija, deja, nulėmė, tai, kad net tie lietuvių deklaruojami teiginiai, dėl kurių teisingumo neabejojo net labiausiai „užkietėję“ lenkai, nuėjo į antrą planą. Vis tik lietuviybės priešų, „litvomanija“ vadinančių viską, ką tik bedarytų lietuviai, skaičius nebuvo toks didelis, nes daugiau buvo prijauniančių ir remiančių tautinį lietuvių judėjimą, padėjusių iš užsienio slapta gabenti ir platinti lietuviškas knygas bei laikraščius, o tarp bajorų jaunimo tokių tikrai buvo gana daug.

Didesnė Lietuvos lenkiškosios visuomenės dalis į lietuvių atgimimo judėjimą žiūrėjo pasyviai, nes apie jį nežinojo nieko arba žinojo labai mažai. Tą nežinojimą nesunku paaiškinti. Atsiminkime, kad lietuvių atgimimas prasidėjo 1883 m. už šalies ribų, jam vadovavo lietuvių jaunimo veikėjai, kurie po Rusijos ar Varšuvos universitetų baigimo buvo emigravę į užsienį. Jie buvo žinomi tik tam tikram savo kolegų lenkų ratui, vyresnė bajorų – dvarininkų karta nei su jais pačiais, nei su jų programomis ar tikslais susipažinti neturėjo galimybės, o sunkiai kontrabanda į Lietuvą gabenami laikraščiai ir knygelės buvo platinami ne dvaruose tarp lenkiškai kalbančių dvarininkų, o tarp lietuvių valstiečių. Neturėdami ryšių su lietuvių veikėjais bei negalėdami susipažinti su jų straipsnių idėjomis, tuo labiau nemokėdami lietuvių kalbos, lenkiškai kalbantys dvarininkai beveik nežinojo ir nesuprato jauno nacionalinio judėjimo jėgos ir reikšmės. Reikia pridurti, kad pradžioje, kai lietuvių visuomenė dar nebuvo taip susisluoksniavusi, šio judėjimo nušvietimas spaudoje įgaudavo šovinistinės neapykantos

¹ – („Turimas galvoje kun. Adomo Jakšto Dambrausko „*Głos litwinów do młodej generacji magnatów, obywateli i szlachty na Litwie*.““)

viskam kas lenkiška pobūdį, iš kitos pusės – persvarą tarp pirmųjų lietuvių veikėjų turėjo socialistinių pažiūrų žmonės, o jų socialistinis radikalizmas gąsdino konservatyvius dvarininkijos sluoksnius. Dėl tos priežasties lenkiškai kalbančią visuomenės dalį pasiekdavo labai menkos žinios apie šį judėjimą, antra vertus – apie jį nieko ir nenorėta žinoti, matant tame naują socialistinės agitacijos formą.

Niekas nedrįs ginčytis, kad didžiausias lenkų dvarininkijos ir inteligentijos trūkumas buvo lietuvių kalbos nemokėjimas. Tačiau tai jokių būdu negali būti aiškinama taip, kaip tai paprastai daro lietuvių pusė – matydama tame tam tikrą panieką laukinių „chlopu“ kalbai ar vieną iš esminių polonizacinės politikos punktų.

Posukiliminių laikotarpiu lenkiškai kalbanti visuomenė iki pat 9-ojo dešimtmečio pabaigos, t.y. visa karta išaugusi po sukilimo pralaimėjimo, buvo taip įbauginta ir taip materialiai bei morališkai prislėgta, kad tapo visiškai apolitiška. Vienintelis ne programinis, o veikiau instinktyviai suvoktas šios kartos politikos lozungas buvo – išlikti, būti, laikytis žemės. Gal todėl pernelyg dažnai ir buvo daromi susitaikėliški žingsniai, balansuojantys ties tautinio orumo praradimo riba. Suvokiant anuometinės bajorijos nuotaikas, apie jos siekį ką nors polonizuoti negali būti net jokios kalbos. Priešingai – jai galima papriekaištauti dėl nenoro rūpintis daugelio gyvybiškų lenkų visuomenės poreikių patenkinimu. Tik 9-ojo dešimtmečio pabaigoje, kai į politinio gyvenimo areną išėjo karta, gimusi po 1863 m. sukilimo, kuri studijuodama universitetuose susilietė su iš kitų vietų kilusia lenkų jaunuomene, padėtis ėmė keistis.

Iš kitos pusės, nesant vadovėlių ir spaudos, lietuvių kalbą išmokti nebuvo taip paprasta: gramatikos nebuvo, žodynų nebuvo, legalios spaudos – taip pat, geriausiu atveju – koks nors iš Tilžės užklydęs spausdintas kalendorius. Vienintelis

sąlyčio su lietuvių kalba būdas buvo bendravimas su tarnais ir apylinkėje gyvenančiais valstiečiais. Nuo to priklausė lietuvių kalbos mokėjimo lygis. Tokiose vietose, kaip Telšių apskritis, Raseinių apskrities pietvakarinė dalis, Šiaulių – Šiaurės vakarų dalis, kur gyventojai nekalbėjo jokia kita kalba kaip tik lietuvių, dvaruose taip pat gana plačiai buvo paplitusi lietuvių kalba. Tas pats ir Suvalkijoje. Tačiau likusiose Kauno gubernijos dalyse, tarp vyriškosios pusės gyventojų buvo ypač paplitusi lenkų kalba, čia dažnas, atėjęs į dvarą su reikalais kalbėjo tik lenkiškai ir dar 8-ajame ar 9-ajame dešimtmetyje ponui panorus su juo kalbėtis lietuviškai, jautėsi tam tikra prasme įžeistas, išvelgdamas tame nenorą prileisti jo prie lenkų kalbos. Čia lietuviškai išmokti buvo sunkiau, o ši kalba, beje, ir taip nėra lengva. Praėjus 10-čiai metų po Valstybingumo atkūrimo dar ir dabar visa tai jaučiama. Pasirodo, netgi valdiškoje tarnyboje iki šiol tebėra daug žmonių, silpnai mokančių mūsų kalbą: pavyzdžiui, 1927 m. lapkričio mėn. per lietuvių kalbos egzaminą iš 91 Miškų departamento valdininko tik 6 pasirodė ją moką pakankamai gerai, iš 15 Žemės ūkio ministerijos pareigūnų tik trys išlaikė egzaminą ir pan. Tuos laikus atsimenu gerai ir iš savo patyrimo žinau, kad tai nebuvo taip paprasta.

1897 m., studijų laikais, bendraudamas su šimtais lietuvių tautybės asmenų bei žemdirbiais ir valstiečiais iš 20-ties kaimų, turėjusių įvairiausių reikalų Tytuvėnų ir kituose dvaruose, lietuviškai pakalbėti neturėjau progos ir tik vykdamas į Telšių apskritį pasiimdavau vertėją.

Neatsimenu kuriais metais, bet tai jau buvo man grįžus nuolat gyventi į tėvynę, taigi apie 1902 m., per Šiluvos atlaidus susitikau su žinomu tautinio lietuvių atgimimo veikėju kun. Juozu Tumu. Prie pietų stalo susėdo apie 20 kunigų, beveik visi lietuviai, tačiau pokalbis vyko

lenkų kalba. Kunigas Tumas, sėdėjęs šalia manęs, užvedė diskusiją apie lenkų ir lietuvių santykius. Ją baigė sakydamas: „*Blogai ponai daro, nesimokydami lietuvių kalbos*“. Atsakiau jam: „*Sutinku su gerbiamu kunigu, bet ką daryti, kad lietuviškai pakalbėti neturime galimybės ir net jei ir atsiranda proga susitikti su tokiu lietuvių veikėju kaip kunigas Tumas, tai ir jis pradeda kalbą ir visą valandą diskutuoja tik lenkiškai*“. „*Bet, pone, jūs gi nemokate lietuviškai!*“ – atsakė kun. Tumas. „*Iš kur, gerb. kunige, tai žinote, ar bandėte mane kalbinti lietuviškai? Aš įpratęs atsakyti ta kalba, kuria esu kalbinamas. Taigi, kaip supratau, iš lietuvių pokalbio, savo mintis jums lengviau yra išreikšti lenkų kalba*“. Į tai kun. Tumas man nieko negalėjo atsakyti. Tuo mūsų pokalbis ir baigėsi.

Kitą panašią diskusiją atsimenu, kai organizaciniais valstiečių galvijų parodos reikalais teko viešėti Tauragėje. Vakare klebonijoje, kur, be mūsų parodos organizatorių Ignoto Kontrimo, Jano Ivanavičiaus ir dr. F.Siavelos ir manęs, prie stalo susėdo keletas rusų valdininkų, keletas vokiečių ir keletas lietuvių, tarp jų lietuvių veikėjas kun. Kemežys ir jo vikaras. Vakarieniaujant prasidėjęs pokalbis taip pat vyko lenkų kalba. Iškilo klausimas: kodėl vietos Vartotojų draugijos iškaboje yra įrašas trimis – rusų, lietuvių ir vokiečių kalbomis, o lenkų kalba – nėra. Manėme, kad užrašas lenkų kalba turėtų tokią pat prasmę, kaip ir vokiečių. Į vikaro atsakymą, kad lietuviškai čia niekas nemoka, atšoviau, kad labai tuo stebiuosi, nes draugijoje, kurioje susirinkę keturių tautybių atstovai, tarp kurių lenkų mažuma, pokalbis kažkodėl vyksta lenkų, o ne lietuvių kalba, kaip tai turėtų būti. Tuo metu kaip tik iš seno klebono lūpų išsprūdo atvira ir teisinga pastaba: „*Dėl to ir turime vengti iškabų ir skelbimų lenkų kalba, nes tada jie tik šia kalba ir būtų skaitomi*“. Neneigdamas mums nepalankaus lietuvių kalbos nemokėjimo fakto,

esu įsitikinęs, kad viso to priežastis tikrai nebuvo noras kaip nors paneigti lietuvybę ar koks kitas specialus mūsų nuostatų principas, jį veikiau sukėlė sunkumai ir galimybių išmokti lietuvių kalbos nebuvimas, tuo labiau kad lietuvių kalbos ir kultūros lygis tada buvo toks žemas, kad netenkino net pačių lietuvių inteligentų, o ir lietuviškos spaudos platinimas nori nenori buvo minimalus. Todėl kun. A.Dambrausko kreipimasi į „jaunąją Lietuvos magnatų, žemvaldžių ir bajorų kartą“ užmiršti lenkų ir perimti lietuvių kalbą pavadinau „manija“, tuo labiau kad jo brošiūros pasirodymo metais lietuvių inteligentija, o ypač kunigai tarpusavyje vis dar bendravo lenkiškai, o jei kuris lietuvių inteligentų ir bandė šviestis, vis tiek galų gale neapseidavo be lenkų literatūros, nes lietuvių literatūra jo dar negalėjo patenkinti. „*Medici, curate ipsum*“ – toks turėjo būti atsakymas kun. Jakštui.

Kategoriškai teigiu – nebuvo jokio planingo lenkų priešiško lietuvių atgimimui, tuo pačiu noriu pridurti, kad pats šis judėjimas buvo mažai žinomas, trūko bendradarbiavimo ir vienintelės paramos, kurią mes būtume galėję jam suteikti, t.y. materialinės pagalbos. Gerai nemokėdami lietuviškai, patys negalėjome užsiimti lietuvių švietimu, palikdami jį pasišventėliams iš lietuvių liaudies tarpo, t.y. dvasininkijai. Deja, anuometinė lietuvių dvasininkija, be ne gausių išimčių, ir pati nebuvo pakankamai tautiškai susipratusi, kad būtų pajėgi dirbti pozityvų darbą keliant lietuvių liaudies kultūros ir švietimo lygį. Dažniausiai jų lietuviška veikla kryo į lenkiškos evangelijos, lenkiškų giesmių, išpažinčių lenkų kalba draudimą, todėl šiems jų metodams ir buvo prikašiojama „litvomanija“.

Nekalbu apie Vilniaus kraštą, kur santykiai bažnyčiose buvo visai kitokie ir kur dėl netikamų aukščiausios dvasinės valdžios potvarkių lietuviams tikrai buvo

daromos skriaudos. Tą liudydamas, savo „Głos Litwy“ kun. A.Dambrauskas-Jakštas cituoja ištrauką iš „Przegląd Wszechpolski“. Šio straipsnio, pasirodžiusio kraštutinių nacionalistų pažiūrų Lenkijos laikraštyje, autorius buvo Vilniaus vyskupijos kunigas lenkas Balcevičius, priklausęs liaudies demokratams, taigi aukščiausios dvasinės valdžios su vyskupu Zvierovičiumi priešakyje politika, negalėjo atspindėti visos lenkų visuomenės požiūrio. Tas pats vyksta dabar, kai šalyje jau yra lietuviška valdžia, taip buvo ir pirmajame šio šimtmečio 15-metyje, kai į žemės ūkio draugijas susibūrusi dvarininkija buvo pasiruošusi kelti krašto žemės ūkio kultūrą. Iš tikrųjų daugumas dabartinių lietuvių veikėjų karjerą darė toli nuo tėvynės, įvairiose Rusijos vietose, tačiau ir čia buvusi lietuvių inteligentija, visų pirma jauni lietuvių kunigai lyg ir siekė lietuvių tautos atgimimo. Tačiau tai reiškė tik tai, kad mūsų pastangos kelti lietuvių valstiečių kultūrą nesusilaukė jokios lietuvių inteligentijų paramos. Kai mums reikėjo, kad ūkio temomis kas nors lietuvių kalba skaitytų paskaitas, prelegentų tarp lietuvių inteligentijos taip ir neradome. Beje, vienintelis dalyvavęs Raseinių žemės ūkio draugijos veikloje buvo tuometinis Raseinių žemės ūkio komisijos agronomas, dabartinis ministras Tūbelis. Be jo, populiarias paskaitas lietuvių kalba skaitė nenuilstantis veikėjas lenkas dvarininkas Janas Ivanavičius, dar Adolfas Grajevskis, Marijonas Paškevičius ir kt. Kunigai šią veiklą atkakliai boikotavo, o pradėjus kurti žemės ūkio ratelius, stojo į tiesioginę opoziciją. Žemės ūkio ratelių įstatų pavyzdžiu paėmėme Poznanės ratelių statutą, o ypač punktą, kuriame sakoma, kad bažnytiniai ir religiniai klausimai rateliuose neturi būti aptarinėjami. Šis atrodytų teisingas punktas tapo didžiulės kunigų opozicijos ir ratelių kritikos priežastimi. Lietuvių spaudoje pasirodė vieno žymiausio Raseinių apskrities kunigo straipsnis,

sukritikavęs „antikatalikišką“ lenkų dvarininkų darbą: esą jie siekia savo politines nuostatas primesti žemės ūkio ratelių statutams. Toliau steigiant šiuos ratelius, šios diskusijos tęsėsi, ir nors sveikas žmonių protas kryo mūsų pusėn, tačiau prarandant kontaktą su arčiausiai stovinčiais ir sugebančiais tą daryti intelligentais lietuviams pasauliečiams ir dvasininkais, jų veikla tapo anemiška, ir tik atsiradus vietos gyventojui lenkui, pakankamai gerai mokančiam lietuviškai, ratelių darbas tęsėsi. Kur viso to nebuvo, rateliai veikė tik Kauno žemės ūkio draugijos atsiųstam inspektoriui p. Janui Ivanavičiui atvykus.

Taigi lenkų dvarininkų inicijuotas organizacinis darbas, galėjęs ne tik pakelti krašto žemės ūkio, bet ir visos lietuvių kultūros lygį, dėl veiklios ar pasyvios lietuvių visuomenės opozicijos, tiksliau, tam tikrų jos inteligentijos sluoksnių, – kiti gi siekė dirbti, – nedavė tų vaisių, kokių buvo galima tikėtis. Tam pasitarnavo ir nuolatinis lietuviams, o ypač iš valstiečių luomo kilusiems ir į aukščiausias sferas patekusiems asmenims būdingas nepasitikėjimas ir netikėjimas kito luomo, kitos kultūros ir kitos tautybės žmonių intencijų atvirumu.

Iš kitos pusės – lietuvių intelligentai tautiniame lietuvių judėjime, atsižėnodami nuo visko, kas lenkiška ar iš lenkų kilę, nenorėjo, kad lietuvių valstiečiai imtų pasitikėti lenkų dvarininkija ir aiškėtų jų interesų bei siekių bendrumas. Priešingai – jie siekė tą antagonizmą gilinti, nepasitikėjimą didinti ar skatinti jį ten, kur jo dar nebuvo. Jei su tuo mums teko susidurti grynai ūkinėje sferoje, galima įsivaizduoti, kaip būtų reaguojama į mūsų akciją, jei, atsiliepdami į kun. A.Dambrausko kreipimasi į jaunąją kartą „Głos litwina“, būtume panorę užimti vietą

(Iš „Z dziejów Romerlow na Litwie. Pasma czynnośc ciągłem lat idące...“ Oprac. A. ir A.Rosnerowie. W-wa, 1992. L. 149 – 157).

Riterystė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje

Dr. Povilas Vitkevičius, Bialinos herbo bajoras

Valstybės santvarkoje didžiausią reikšmę viduramžiais turėjo *feodalizmas*. Už pavedamas valdyti žemes siuzerėnai (senjorai) iš savo pavaldinių – vasalų reikalaudavo ištikimybės, mokėti tam tikrus mokesčius, o svarbiausia – eiti į karą, kada pašauks siuzerėnas. Todėl vasalai dažniausiai buvo **kariai** – **riteriai** (vok. Ritter – raitelis).

Riteris privalėjo būti stiprus, bebaimis karys. Jis privalėjo prašmatniai ir poniškai gyventi, puikiai savo svečius vaišinti ir su jais puotauti, vaizduoti labai turtingą ir dosnų. Nenuostabu, kad tokie riteriai į karus traukdavo su dideliu trokšdami papildyti savo tuščią kišenę. Taip elgėsi kryžiuočių ir kalavijuočių iš visos Vakarų Europos sukviestieji riteriai, kurie ypač vertino lietuvių žirgus, jų ginklus, aprangą, kailius. Tik karo metu įgyti turtai leisdavo likviduoti skolas, kurių buvo apstu.

Ypač riterių luomą išgarsino Kryžiaus karai, norint iš musulmonų rankų išvaduoti Kristaus karstą Palestinoje. Šie karai, vykę 1096 – 1270 metų, labai sustiprino riterių luomą, jie tapo didele Vakarų Europos kultūros jėga. Tuo metu gimė ir tasai riterio įvaizdis, kurį mes šiandien suprantame – kaip garbingą, narsų, religingą, dorą, silpnuosius globojantį vyrą.

Lietuvių istorinėje ir grožinėje literatūroje riterio vardas glaudžiai siejamas su kryžiuočių ir kalavijuočių ordinų siekais užkariauti Žemaitiją ir Lietuvą. Šių ordinų riteriai lietuvių sąmonėje yra svetimų žemių grobikai, plėšikai, nieko bendra neturintys su Kristaus mokslo dvasia.

Todėl apie riterystę Lietuvoje nebuvo mėgstama kalbėti ar rašyti, tačiau riterystė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje egzistavo. Jos pradžia sietina su Lietuvos krikštu (1387 m.). To įvykio proga Jogaila paskelbė tris privilegijas, trečioji iš jų buvo skirta psikrikštijusiems bajorams. Ji skelbė, kad bajorų valdoma žemė ir turtas tampa jų nuosavybe. Valstiečiams, valdžiuosiemis žemę pagal iš senovės nusistovėjusią tvarką, toji teisė nebuvo suteikta.

Po krikšto Jogaila ir Vytautas dalijo bajorams ir kunigams laisvuosius valstiečius su jų valdoma žeme, t.y. vertė juos **veldamais** – baudžiauninkų pirmtakais. Tai labai praturtino bajorus. Iki to meto riterių LDK nebuvo, nes tik veldamai leido įsigyti brangią ginkluotę, gerą žirgą, šarvus. Todėl galima teigti, kad *riterystę LDK sukūrė veldamai*, nes tik bajoras – žemvaldis, išnaudojantis kelis valstiečių – veldamų ūkius, galėjo patenkinti kariui–riteriui keliamus reikalavimus.

XIII-XIV a. lietuvių feodalai asmeniškai dar nevaldė valstiečių, o jų ūkiai buvo menki. Šalis neturėjo sunkiosios smogiamosios raitijos. Vytautas pradėjo kurti turtingų lietuvių žemvaldžių sluoksnį, dalijo bajorams veldamus, kurie ir sukūrė LDK riterį.

XIV-XV amžių sandūroje keitėsi kariuomenės sudėtis: vietoje visuotinio karių šaukimo (vadinamo „vyčiais“) įsigalėjo *bajorų nuolatinė karo tarnyba*, kurios kariai buvo vadinami riteriais.

Kad surinktų reikiamą karių skaičių, Vytautas intensyviai didino bajorų

skaičių. „Prastus“ žmones jis atleisdavo nuo ūkinės tarnybos (kelių, tiltų, pilių taisymo), darydavo juos bajorais ir versdavo juos atlikti karo tarnybą. Naujiems bajorams jis užrašydavo valstybės žemes ir tose žemėse gyvenančius žmones. Tokios dovanotos žemės buvo vadinamos **beneficijomis** arba **lenais** (pagal V.Europos pavyzdį). Pirmą kartą jos buvo paminėtos 1413 m. XV a. pradžioje LDK valstybės žemės sudarė $\frac{2}{3}$ viso žemių ploto, o šio amžiaus pabaigoje – tik $\frac{1}{3}$.

Žemės dalijimas už karo tarnybą truko iki 1569 metų. Kariuomenė dalijosi į kavaleriją ir pėstininkiją. Pagrindinis vienetas buvo **vėliava**, kuriai vadovavo **rotmistras**. Vėliavos susidėjo iš būrių, t.y. riterio ir jam

XV a. riterio šarvai

Šv. Luko ordino Antverpeno gildijai nuo 1475 metų priklausė šv. Luko akademija – šiuo metu akademijoje dirba per 500 profesorių, veikia medicinos, antropologijos, matematikos, fizikos, muzikos, menų fakultetai. Karališkojo Šv. Luko ordino didžioji kanclerė yra minėto princo žmona, žinoma dainininkė princesė Amanda Lear Fromm fon Hohenstaufen.

Bajorai Semenavičiai: praeitis ir nūdiena

Pagal Valerijos Semenavičiūtės-Damašienės, pasakojimą užrašė Leonida Prialgauskaitė-Novickienė, Dolengos herbo bajorė

Norėdami sužinoti apie Lietuvos bajorų giminių įnašą į Lietuvos ir tarptautinę kultūrą, mokslą, gynybą, laisvės kovas, pažinti vieni kitus, susitikti ir pabendrauti su įžymiais Lietuvių tautai žmonėmis, pastoviai organizuojami bajorų kultūriniai renginiai. Vilniuje šie renginiai – bajorės Undinės Nasvytytės iniciatyva.

Š.m. gegužės mėn. 4 d. Vilniaus Universiteto kavinėje Valerija Semenavičiūtė - Damašienė pasidalino istorine medžiaga ir atmintimi apie Semenavičių giminę. Tai - sena kilminga giminė, kurios palikuonys užėmė aukštas valstybines pareigas. Jau 1409 metais

rašytiniuose istorijos šaltiniuose minimas Kobrino kunigaikštis ir Žemaitijos valdytojas Jonas Semenevičius. Jis su žmona kunigaikštienė Teodora 1473 m. fundavo Pružonių cerkvę Baltarusijoje. Vėliau 1501 m. Borisas Semenavičius buvo Smolensko ekolnyčius ir Ukmergės seniūnijos valdytojas. Tačiau 1560 m. dokumentuose ir literatūroje jau minima ne kunigaikščių, o bajorų Semenavičių giminė. Priežastys, kodėl buvo prarastas kunigaikščio titulas, nežinomos. Kazimiero Jogailaičio laikais kunigaikštis Jurgis Semenavičius buvo Pinsko seniūnu. 1818 m. vienas iš Semenavičių buvo išrinktas Raseinių teismo asesoriumi, tai buvo aukštos ir atsakingos pareigos.

XVI-XVII amžiuje Semenavičiai turėjo dvarus Ašmenos, Kauno, Raseinių pavietuose. XVIII amž. pradžioje Adomas Semenavičius valdė Pužų dvarą Viduklės pavieta. XVIII amžiuje Semenavičių giminė turėjo keletą dvarų Telšių pavieta. 1778 m. mirus Benediktui Semenavičiui, jo sūnūs Pranciškus, Andrius ir Steponas pasidalijo Daubarų, Lisų ir Kryžaičių dvarus. XIX amž. pradžioje bajorai Semenavičiai prarado dvarus Telšių pavieta, bet valdė nemažą Ditvos dvarą Raseinių apskrityje ir Dapšių dvarą Telšių pavieta. XIX amžiuje Semenavičiai taip pat turėjo nedidelius dvarelius Tirkšlių ir Pikelių apylinkėse. Yra žinoma, kad Teofilis, g. 1840 metais, ir Vladislavas Semenavičiai dalyvavo 1863 metų sukilime ir buvo nubausti. Jiems buvo atimtos bajorystės teisės ir

Bajorų Semenavičių herbas Šeliga

turtas.

Feliksas Semenavičius, gimęs 1809 metais, turėjo sūnų Justiną Romaną. Buvę ir dukterų, bet tada bajorais įrašydavo tik sūnus. Justinas Romanas Semenavičius turėjo tris sūnus: Adomą, Justiną ir Kajetoną - pastarasis p. V. Damašienės tėvelis. Kajetonas Semenavičius buvo išvykęs į Rygą mokytis, vėliau išvažiavo į Angliją. Kajetonas Semenavičius (Semėnas) turėjo tris vaikus: Alfonsą, Emiliją ir Valeriją (Damašienę).

Alfonsas Semenavičius baigė Kauno Vytauto Didžiojo Universitetą ir aukštąjį Marconi'o koledžą Londone. Baigęs šį koledžą, Lietuvoje jis buvo vienas iš pirmųjų radijo inžinierių.

Emilija Semenavičiūtė - Gaučienė baigė Kauno konservatorijos fortepijono klasę pas profesorį Rožickį. Mokyti pas profesorį buvo nelengva, jis rinkosi tik pačius gabiausius ir darbščiausius studentus. Emilija baigusi konservatoriją daug koncertavo, paskui dirbo dėstytoja.

Valerija Semenavičiūtė -

Bajorė Valerija Semenavičiūtė - Damašienė

**Bajorai Pranciška ir Kajetonas
Semenavičiai.**
(Valerijos Semenavičiūtės – Damašienės
tėveliai)

Damašienė Kaune Vytauto Didžiojo Universitete baigė ekonomiką. Jos sūnus Vytautas baigė Vilniaus Universiteto fizikos fakultetą ir yra elektronikos inžinierius.

V. Damašienės šeimos tolimesni likimai buvo nevienodi. Valerija 1941 m. birželio 14 dieną su vyru Klemensu Damašiumi buvo išvežta į tremtį ir vagone su vyru išskirta. Tremtyje išbuvo 17 metų, iš kurių 12 metų prie Laptevų jūros, kur buvo tik badas, šaltis ir vergiški darbai. Vyras - Klemensas Damašius - juristas, baigęs Kauno Vytauto Didžiojo Universiteto Teisės fakultetą. Be kaltės ir teismo iškėlė 10 metų Rešiotų lageriuose ir dar 5 metus tremtyje Krasnojarsko krašte. Visai neteko sveikatos. Vyras mirė 1984 07 27 dieną.

Šeligos herbą turėjo ir Lietuvos bajoras - raketų išradėjas Kazimieras Semenavičius - Valerijos Damašienės propropro...senelis. Plačiau apie Kazimierą Semenavičių kaip mokslininką rašyta žurnale „Lietuvos bajoras“, 1998 m. Nr. 3.

Šiemet minimos K. Semenavičiaus 400 metų gimimo ir 350 metų išleistos knygos „Didysis

artilėrijos menas“ sukaktys. Labai gaila, kad tokia vertinga knyga nėra išversta į lietuvių kalbą. Kazimieras Semenavičius savo veikalų išgarsino Lietuvą, todėl tokį nusipelnusį mokslininką reikėtų pagerbti, įamžinti, kad dabar ir ateinančios kartos žinotų koks buvo garsus mokslininkas mūsų tautietis Lietuvos bajoras Kazimieras Semenavičius.

Bajorė Valerija Damašienė papasakojo apie sukakčių minėjimus, kuriuose ji dalyvavo ir pasisakė.

Šiais metais vasario mėn. 1 dieną, paminint 350 metų sukaktį nuo Kazimiero Semenavičiaus parašytos ir išleistos knygos „Didysis artilėrijos menas“, Lietuvos bankas išleido proginę sidabrinę monetą. Ta pačia proga bankas išleido ir istoriko p. Vytauto Bogušio brošiūrą apie Kazimierą Semenavičių ir jo išradimus daugiapakopių raketų srityje. Lietuvos Banko muziejuje š.m. kovo mėn. 2 dieną bajorės p. Michalinos Astikienės iniciatyva buvo suorganizuotas susitikimas su p. Valerija Damašiene. Muziejaus vedėjas p. Vidmantas Laurinavičius papasakojo ir aprodė numizmatikos skyrių. Susitikime dalyvavo Ryšių su visuomene skyriaus viršininkas p. Kęstutis Vanagas, pinigų gamybos skyriaus numizmatas p. Vytautas Aleksiejūnas, istorikas p. Vytautas Bogušis ir kiti. Susitikimas praėjo labai gyvai ir įdomiai, daug kalbėta apie genialaus mokslininko Kazimiero Semenavičiaus indėlį į raketų mokslą. Pritarta, kad reikėtų neužmiršti tokį žymų lietuvių mokslininką, jį tinkamai įvertinti, įamžinti, išverčiant kygą į lietuvių kalbą, pastatant paminklą, pavadinant jo vardu gatvę, technikos mokyklą, kariuomenės dalinį ir t.t.

Minint Kazimiero Semenavičiaus sukaktį š.m. balandžio 18 dieną per Lietuvos ryto televizijos laidą buvo parodyta įdomiai sudaryta filmuota medžiaga apie Kazimierą Semenavičių. Šioje laidoje apie K. Semenavičiaus palikimą ir nuopelnus taip pat

kalbėjo V.Damašienė.

2000 m. balandžio 21 dieną Lietuvos Mokslų Akademijos Mokslininkų rūmai surengė Kazimiero Semenavičiaus 400-ųjų gimimo metinių ir jo knygos „Didysis artilėrijos menas“ 350 metų jubiliejaus minėjimą. Renginio vadovas ir organizatorius buvo LMA narys, VGTU rektorius habil. dr. profesorius Edmundas Kazimieras Zavadskas. Pranešimą „Kazimieras Semenavičius ir jo darbo reikšmė pasaulinės aeronautikos raidai“ skaitė habil. dr. prof. Jonas Stankūnas. Antras pranešimas - LMA nario, habil. dr. prof. Antano Žaliuko tema „Kazimiero Semenavičiaus daugiapakopės raketos idėjos kelias“. Po pranešimų pasisakė p. Valerija Damašienė, kuri pakalbėjo apie savo propro...senelį, atkreipdama dėmesį, kad turėtume tokį žymų lietuvių mokslininką labiau įvertinti ir įamžinti jo atminimą. Reginys buvo labai įdomus, dalyvavo mokslininkai, LR Prezidentūros, Seimo, ministerijų bei kitų institucijų atstovai, kariškiai.

Po išsamaus V. Damašienės pranešimo bajoras Vytautas Damašius parodė 1990 m. Lietuvos kino studijoje sukurtą istoriko Vytauto Bogušio ir rež. A. Digimo įdomų dokumentinį filmą apie Kazimierą Semenavičių ir jo veiklą „Didysis artilėrijos menas“. Filmas įgarsintas rusų kalba, lietuvių kalba komentavo Vytautas Damašius. Reikėtų, kad toks įdomus filmas būtų įgarsintas lietuvių kalba ir plačiai rodomas, kad žmonės susipažintų ir žinotų apie mūsų tautietį mokslininką Kazimierą Semenavičių.

Šiame kultūriniame renginyje daug buvo kalbėta apie garbingą Semenavičių giminę ir ypač apie iškilų mokslininką Kazimierą Semenavičių bei gražius renginius, vykusius šio iškilaus mokslininko 400 m. jubiliejaus ir 350 metų sukakties nuo knygos „Didysis artilėrijos menas“ išleidimo.

Škotų desantas Lietuvoje

Škotai Kėdainiuose (XVI a.)

Škotų atsiradimas Lietuvoje glaudžiai susijęs ir su Kėdainių miestu, ypač kai XVI a. Lietuvoje įsigalėjo reformacija. 1643 m. didžiojo Lietuvos etmono Kristupo II-ojo Radvilo našlė Ona Kiškaitytė-Radvilienė, norėdama ekonomiškai paremti Kėdainių miesto priemiesčius, 10 metų atleido nuo visokių prievolių ir mokesčių Januševo priemiesčio gyventojus. Čia daugiausia gyveno škotai, atbėgę į Lietuvą religinio persekiojimo metu. Čia jie surado malonią Radvilų globą. Vėliau Januševo priemiestis buvo pavadintas **Naujaisiais Kėdainiais**. 1648 m. karalius Vladislovas Vaza, Jonušo Radvilos prašomas, dar praplėtė šio priemiesčio teises: leido rengti 2 – 3 metinius prekymečius, turėti nuosavą antspaudą, čia gyvenančius škotus atleido nuo mokesčių ir rinkliavų. Škotai greitai laiku išmoko vietines kalbas ir tapo pilnateisiais LDK piliečiais. Istorija teigia, kad net Kėdainių miesto burmistru kurį laiką yra buvęs škotas, gerai mokėjęs lietuvių ir lenkų kalbas.

Povilas Vitkevičius

Dauspūdo dvare (XIX a. pr.)

Nepertoliausiai nuo Suvalkų yra angliško stiliaus Dauspūdo dvaras. Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės generolas grafas Liudvikas Mykolas Pacas, Jiezno ir kitų žemių savininkas, Dauspūdą gavo palikimu, mirus bevaikiam broliui Juozui. Jis Dauspūdą sumanė išpuošti ir paversti stambiu pramonės bei žemės ūkio kėlimo centru, o taip

pat čia įkurdinti savo rezidenciją. 1815 m. po Napoleono kovų grįžęs į Lietuvą, pradėjo čia kurti pramonę, iš Anglijos ir Škotijos kvietėsi specialistus, kuriuos įkurdino Dauspūdo apylinkėse.

1827 m. grafas L.M. Pacas Dauspūde pasistatė naujojo gotikos stiliaus rūmus. Pacas buvo didelis anglų kultūros gerbėjas ir savo apylinkėse kai kurias vietas pavadino angliškais vardais: New York, Havenlork, Nove Scotia.

Kadangi grafas L.M. Pacas prisidėjo prie 1831 m. sukilimo, dvarą užėmė rusų administracija ir kareiviai. Rūmai ir apylinkės buvo nusiaubti.

Tarp Dauspūde įsikūrusių škotų buvo ir senos kunigaikščių Murajų giminės atstovai. Škotams patiko vietinės bajoraitės, tad gausios vedybos tapo Murajų škotų kolonijos pradžia Lietuvoje.

Murajų giminės tradicijos

Gyveno kadaise Senajame Bleire. Gario žemumoje, galinga Murajų giminė, kildinama nuo kunigaikščio Atholo, kuris savo narsa ir kilme garsėjo visoje Škotijoje,

tačiau amžių tėkmėje užsnūdo ant laurų, o jo privati kariuomenė tapo turistų atrakcijos dalimi.

Dar XVI amžiuje skambėjo geležinė Murajų giminės taisyklė – „Priverskite fortuną ir imkite belaisviu!“ Privati kunigaikščio Atholo kariuomenė, kaip pridėra kilmingiems škotams, sugebėjo duoti deramą atkirtį giminės priešams.

Šiandien Murajų giminės atstovai gyvena ramų gyvenimą, belaisvių nelma ir į karinius susirėmimus nestoja, tačiau kalavijų nepakeitė į arklius.

Bleiras Kastlas – kunigaikščių Atholų būstinė dar nuo XIII amžiaus. Nuosavybės plotai tęsiasi vaizdingomis Garry slėnio apylinkėmis, siekia Viduriniųjų Highlands širdį, tarp Perth, senosios Škotijos sostinės ir svarbiausio regiono miesto Lochs, suraizgytoje pavadinimų makalynėje ir merinosų, besiganančių avių rūšių, apsuptas stovi Atholo Highlanderio malūnas arba tiesiog Kalniečių Atholas. Tarsi plėšikai iš komikso apie Kajaką ir Kokošą, Atholo kariai – simpatiški, negrasūs, daro didelį įspūdį, ypač japonų ir amerikiečių turistams, kurie čia dažnai lankosi.

Kunigaikštis ir privati jo kariuomenė

1629 metais kunigaikštystė galutinai tapo Murajų giminės nuosavybe, kuri čia pasistatė malūną. Vėliau ši giminė pajungė savo valdžiai valstiečius. Pirmasis praturtėjęs Murajų giminės atstovas buvo Džonas Murajus iš Tullibardino apylinkių. O jojo sūnus išplėtė savo įtaką ir gavo Atholo markizo titulą. Veikliojo Džono anūkas, antrasis iš eilės markizas giminėje iš karalienės Onos rankų 1703 m. gavo kunigaikščio titulą. Giminės laimei, tai buvo Škotijos biznierių titulų pabaiga, nes su pirmuoju kunigaikščio titulu viskas pasibaigė. Mat, pirmasis kunigaikštis nutarė, kad jis yra svarbesnis už karalienę ir įkūrė savo kariuomenę. Tai ne pirmas toks atvejis Europoje, tačiau Škotijoje tai buvo pirmas ir paskutinis atvejis.

Iš Škotijos į platųjį pasaulį

Atholo karių istorija su Murajų gimine rišasi nuo 1775 metų, kuomet 4-tasis pagal eilę kunigaikštis įkūrė ekspedicinį korpusą, kad kovotų prieš nepriklausomas

Jungtines Amerikos Valstijas. Delsta su išvykimu, tad karas Amerikoje pasibaigė be karingųjų Murajų. Kai kurie buvo suirzė, kad negalėjo pasireikšti mūšyje, tad ieškojo šios galimybės Senajame žemyne. Dalis karių pateko kaip minėta net į Lietuvos Didžiąją kunigaikštystę. Kiti škotai liko tėvynėje, bet nesugebėjo sublizgėti tarptautinėje arenoje.

1842 m. karalienės Viktorijos ir kunigaikščio Alberto vizito metu, jų žiniai buvo priskirta 100 Atholo karių apsauga. Jaunoji karalienė 1844 metais vėl apsilankė Bleire Kastle. Ji išbuvo ten tris savaites, saugoma dieną ir naktį vietinių karių, ir buvo labai patenkinta priėmimu, nes 1845 metais suteikė teisę nešioti herbą ir Šventojo Andriaus kryžių mėlyname fone, nes šito pageidavo kariai. Reikia pastebėti, kad šie kariai nedalyvavo jokiame mūšyje, tik syki jie buvo išsiųsti į Airiją, kur taip pat nesikovė. Šiandien Atholas neturi karinės organizacijos statuso, bet funkcionuoja, kaip kultūrinė-pramoginė institucija, primananti Škotijos senąjį folklorą. Šimtas kunigaikščio karių saliuotuoja garbių svečių sutikime ir demonstruoja rikiuotės muštrą.

Senasis Bleiras ir medžioklė

Pusiaukelėje tarp pilies ir Senojo Bleiro (mažos puikios gyvenvietės) prie stataus keliuko gyvena Sandy Reidas – paskutinės privačios kariuomenės Europoje narys. Sėdėdamas žolėje išrenka ir tvirtina būsimam paradiui smulkias kadugio šakeles prie paradinio munduro. Kiekvienas karys, puskarininkas ar karininkas gauna savąją šakelę, kurią tvirtina prie beretės, nes tai vertinama, kaip apdovanojimas. Tokią šakelę prieš 30 metų minėtasis Sandy Reidas gavo iš dešimtos kartos kunigaikščio. Būdamas medžiotoju, jis talkino kunigaikščiui medžioklėje, daugiausia elnių rujos metu.

Pašimirus 1996 metais X-ajam kunigaikščiui, neliko Atholo vietinio įpėdinio. Pietų Afrikoje atsirado žmogus, išgelbėjęs padėtį. Jis priėmė 11-ojo sijonuoto kunigaikščio pareigas. Pikti liežuviai tvirtina, kad afriketis susigundė kunigaikščio palikimu. Mat, šią vietovę kasmet aplanko 150 tūkst. turistų. Juos traukia puikios sąlygos medžioklei ir žvejybai.

Naujasis kunigaikštis užtikrina, kad visiems kariams suteikiama privilegija į gerą pensiją.

Jau 1997 metais paradiui vadovavo 11-tasis kunigaikštis. Škotai turėjo du metus laukti šio parado, nes iš pagarbos kunigaikščiui ir esamo gedulo buvo padaryta pertrauka. Paradas buvo iškilmingas ir kėlė škotų pasididžiavimą.

Garbės kariuomenė labai įspūdinga, kuomet žygiuoja parko alėjomis, pūsdama dūdmaišius ir mušdama būgnus. Dominuoja raudona ir mėlyna spalvos – Murajų giminės spalvos. Prie kilto (sijono) kabo odinis krepšys. Durklas už raudonų getrų, beretė ir kryžius su Atholo herbu atrodo įspūdingai. Tai tarsi škotų dvasios ir tradicijų paradas.

Pagal užsienio spaudą parengė
Kazimieras Dobkevičius

urintis kolekcininko sielą

Artūras R. Daujotis, h. Grifas

Taip save apibūdino 1940 metais Žibartonių dvare (Panevėžio raj.) gimęs, o dabar Varšuvoje gyvenantis p. Lechas Višnievskis (Lech Wiszniewski). Kaip jis pats teigia, jis yra labai prisirišęs prie senųjų tradicijų, prie savo giminės praeities šaknų. Stengiasi išsaugoti įvairius protėvių daiktus, archyvinis dokumentus, meno kūrinius, nes daiktai, kaip ir žmonės, turi savo įdomias istorijas.

Mūsų pokalbis su p. Lechu prasidėjo nuo darbo kabinete ant sienos įrėmintos staltiesės su autografais. XIX a. pab. – XX a. pr. Lada herbo bajorų Sobolevskių Liubičiaus dvare (Panevėžio raj.) besilankantys svečiai ant juodo audeklo pasirašydavo kreida. Vėliau tuos parašus baltais, geltonais, raudonais ir žaliais šilkiniais siūlais išsiuvinėjo Lecho močiutė Juzefa Goštautaitė-Sobolevska (h. Abdank). Audekle lengvai įskaitomi Lietuvos dvarininkų, kunigų bei šviesuomenės atstovų parašai: grafas Chropatavičius, Bilevičiai, net po keturis parašus yra Daugirdų, Landsbergių. Prasidėjus sovietų okupacijai, daugelio jų bei jų palikuonių likimas tapo tragiškas. Pati Juzefa Sobolevska taip pat žuvo tremtyje Sibire.

Ponas L. Višnievskis išsaugojo protėvių pasus, jų bajorystę įrodančius dokumentus. Proprosenelis buvo Karalystės Seimo narys, išsaugotas jo kvietimas į seimą, jį pasirašė Karalius Stanislovas Augustas. P. Lecho namuose ant sienos kabo senelės ir prosenelės portretai, 1848 metais sudarytas Žibartonių dvaro planas. Žibartonių

dvaras – tai tėvo Prus I herbo bajoro Vaclovo Višnievskio, o Liubičiaus dvaras – mamos Elenos Sobaliauskaitės, Lada herbo bajoraitės, valdos. Apie šiuos dvarus Romano Aftonazy knygai „Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeszpopolitej“ duomenis pateikė p. Lecho mama.

Ponas Lechas didžiuojasi 200 paukščių rūšių kiaušinių kolekcija. Tai viena iš seniausių ir didžiausių bei gerai sutvarkytų privačių kolekcijų Lenkijoje. Kiaušinius rinkti 1920 m. pradėjo p. Lecho tėvas Vaclovas Višnievskis. Žibartonių dvaras buvo Liaudos slėnyje. Čia tvyrojo ežerai, ošė miškai, o juose buvę gausu paukščių. Tėvas iš senelio paveldėjo meilę gamtai, niekad nemedžiojo, tapo veterinarijos gydytoju. Kai prasidėjo sovietų okupacija, iškilo reali grėsmė būti ištremtam į Sibirą, tuomet į lagaminus susikrovė kai kuriuos būtiniausius daiktus ir patraukė į Mozūrų. Tarp paimtų į kelionę vertybių buvo ir į vatą supakuoti kiaušiniai. Dėl bajoriškos kilmės komunistų valdomoje Lenkijoje taip pat nebuvo ramybės. Per 22 metus net 14 kartų buvo priversti keisti gyvenamąją vietą. Į visas šias keliones nuo Žibartonių dvaro iki Varšuvos kartu buvo imami bajorystės dokumentai bei į vatą supakuoti kiaušiniai. Ir per visas šias keliones nesudužo nei vienas kiaušinis!

P. Lechas Višnievskis baigė Varšuvos politechnikos institutą, įgijo kelių statybos magistro laipsnį. Ėjo įvairias pareigas. Kai 1981 m. gruodžio mėn. Lenkijoje buvo įvestas karo stovis, pareiškęs, kad su komunistine valdžia nepakeliui, p.

Lechas Višnievskis (Lech Wiszniewski)

Lechas paliko tarnybą ministerijoje. Tuomet ėmėsi savo verslo – įkūrė statybos firmą. Šiuo metu ponas Lechas – dviejų statybos firmų savininkas, be to, nusipirko Mozūruose ūkį, dabar turi 200 ha žemės.

Įvairiais gyvenimo laikotarpiais p. Lechas nuolat kolekcionavo: jaunystėje – pašto ženklus, vėliau kūrė alkoholinių gėrimų receptus. Dabartinė p. Lecho aistra – dailės kūrinių kolekcionavimas. Jis turi aukcionuose nusipirkęs nors po vieną visų žymiausių Lenkijos dailininkų paveikslą. Todėl p. L. Višnievskio meno kolekcija didžiai vertinama Lenkijoje ir svetur.

Varšuva

2000 06 07

eilė sakralizuotam pasauliui

Algis Uždavins

Perkūno namuose Kaune (Aleksoto g. 6) 2000 m. veikė vilnietės, bajorų senatorės Giedrės Bulotaitės-Jurkūnienės (h.Koscieša) temperos technika atliktų tapybos darbų paroda. Dailininkės peizažai nėra sakraliniai liturgine arba sakramentine šio žodžio prasme, tačiau jie neabejotinai siejasi su panteistiškai suvoktu šventumu. Sąvoką „panteistinis“ šiuo atveju reikia suvokti metaforiškai, o ne griežta filosofine prasme, kaip antai kalbant apie tikrą ar tariamą Spinozos panteizmą. Minėtuojų žodžiu neretai piktnaudžiaujama ir vartojamas jis kartais netiksliai: dieviškų simbolių, galių, energijų, sklaidmenų arba tiesiog intuicijų atskleidimas bei regėjimas gamtos pasaulyje anaipol nereiškia nemedžiagiškos substancijos tapatumo medžiagai arba būties lygmenų hierarchijos panaikinimo. Paprasčiausiai fenomenų grožis gali tarnauti kaip priemonė dvasiai pakylėti. Dėl šios priežasties G.Bulotaitė-Jurkūnienė savo kuriamus peizažus vadina ne „sakraliniais“, bet „sakralizuotais“.

Dailininkė remiasi Naujiesiems amžiams būdingu gamtos suvokimu. Pastaroji yra ne nimfų ar elfų buveinė, o nebyli medžiagiška tikrovė ir kartu vaizdinys, kurį galima romantiškai idealizuoti bei mistifikuoti, nenusižengiant modernios sąmonės nuostatoms. Sentimentalus realizmas virsta gilia meditacija grindžiamu idealizmu. Autorės meninių nuostatų formavimuisi įtaką turėjo ne tik romantizmo epochos tapyba, bet ir kinų sakraliniai peizažai, pasižymintys savitu simbolizmu bei skatinantys

dvasinę kontempliaciją. Tačiau G.Bulotaitė-Jurkūnienė pažodžiui neseka jokia „ortodoksine“ tradicija. Jai artimas renesanso laisvumas ir patraukli humanistinė etika. Realistinės detalės (paukščiai arba burlaivių siluetai) nevirsta religiniais simboliais: jie pirmiausia byloja apie pačios dailininkės subjektyvų vidinį pasaulį. *Dauguma peizažų yra beveik vienspalviai. Juose pabrėžiama slėpininga šviesos ir tamsos sankirta, tarsi plyšys tarp pasaulių; grožio kerų sklindinos šiapusybės ir protu nesuvokiamos anapusybės.* Paslaptinė šviesa sklinda iš už tamsių debesų lyg koks apreiškimas. Tai žinomas krikščioniškosios mistikos motyvas: žemė nurimsta ir viską apgaubia tamsa, tačiau nežinia iš kur sklindantis šviesos spinduliai praneša apie antgamtinės jėgos artumą. Šiuo požiūriu dailininkės darbai tampa jausmingomis ikonomis: idealizuotas vaizdinys paverčiamas sielos projekcijų veidrodžiu, kuriame atsispindi tam tikra dvasinė intencija.

Dauguma G.Bulotaitės-Jurkūnienės kūrinių migloti: visi elementai (žemė, oras, vanduo ir ugniai atstovaujanti šviesa) juose susilieja. Paveiksluose nėra jokių civilizacijos pėdsakų.

Giedrės Bulotaitės – Jurkūnienės paveikslas

Giedrės Bulotaitės – Jurkūnienės paveikslas

Žmogus užleidžia vietą „virš vandens skleidžiančiai dvasiai“, vadinamai pneuma. Daiktų estetiką keičia „meteorologinių“ reiškinių estetika. Tačiau moderniai realistinei tapybai būdingas perspektyvinis vaizdas išlieka: šia prasme autorės mentalitetas yra šiuolaikiškas, sąmoningai ar nesąmoningai paveiktas tų gamtamokslinių idėjų, kurios pakoregavo netgi mistinius regėjimus, neleisdamas pernelyg nutolti nuo empiriškai patiriamų provaizdžių. *Dailininkei rūpi intymūs širdies slėpiniai, todėl jos peizažai alsuoja ne tik vilties kupina ramybe, bet ir spinduliuoja meilę laikinajam pasauliui.*

Bajorės dovana Sąjungai

Bajorų senatorė Giedrė Bulotaitė-Jurkūnienė (h. Koscieša), atsisakydama honoraro, tik pasilikdama autorinės teisės, padovanojo LBKS-gai sukurtus savo projektus:

LBKS-gos grafinį ženklą,
LBKS statuto knygelės maketą ir apivadinimą,
LBKS firminį voką, blanką, kvietimą,
LBKS įsegamą ženklelį,
LBKS Bajoro pažymėjimą.

Dvarai ir rūmai

Kelionės išpūdžiai

Donatas Balčiauskas, h.Bogorija bajoras

Vasarišką 1999 m. birželio 26 d. rytą 42 Vilniaus krašto LBKS nariai su šeimomis ir draugais pasuko į Šiaurės Lietuvą. Kelionės turinys tikrai atitiko pasirinktą temą "Dvarai ir rūmai".

Pirmas sustojimas Pabiržėje – pirmojo, 1900 m. pradžioje, lietuvių spaudos draudimo laikais, Peterburge išleisto Lietuvos žemėlapiu lietuvių kalba autoriaus bajoro Antano Macijausko tėviškėje. Prof. K.Bagdonas ir architektas prof. Vyt.Brėdikis su vietos valdžia apžiūrėjo miestelio aikštę ir numatė vietą, kur turėtų iškilti atminimo paminklas šiam drąšiam vyrui.

Pagaliau ir Biržai su savo bastioninės pilies rūmais. Biržų pilis – tvirtovė statyta 1575 m. - 1589 m. Tais pačiais metais Biržams suteiktos Magdeburgo teisės. Ši tvirtovė yra ryškiausias bastioninių pilių tipo paminklas ne tik Lietuvoje, bet ir

Vilniaus krašto bajorų grupė prie grafo A. Tiškevičiaus rūmų Astrave (Biržų priemiestis) 1999 06 26.
D. Balčiausko fotografija.

visoje Rytų Europoje. Ją savo lėšomis statė kunigaikštis Kristupas Radvila Perkūnas, 1701 m. Biržų pilyje Lenkijos ir Lietuvos karalius

Augustas II ir Rusijos caras Petras I pasirašė sutartį kovoti su švedais. 1704 m. švedai pilį susprogdino. 1978–1986 m. pagal architekto E.Purlio projektą atstatyti pilies rūmai, juose įkurtas krašto muziejus „SĖLA“, miesto biblioteka, vyksta koncertai, rengiamos parodos bei „Šiaurės Lietuvos“ muzikos festivaliai. Tai tikras Biržų miesto kultūrinis centras.

Šalia pilies tyvuliuoja seniausias Lietuvoje dirbtinis Širvėnos ežeras (apie 430 ha plotas). 1575 m. statant pilį, kunigaikštis Kristupas I Radvila sumanė užtvenkti Apaščios ir Agluonos upių santaką. Tokiu būdu tvirtovė iš šiaurės ir vakarų tapo priešui sausuma nepasiekiamo.

Puikia Biržų panorama galima grožėtis einant per ežerą ilgiausiu Lietuvoje mediniu lieptu (525 m). Kitoje ežero pusėje - Astravo dvaras, jis minimas jau 1617 m. Grafai Tiškevičiai, nusipirkę jį iš Radvilų

Vilniaus krašto bajorai nulenė galvas mūsų krašto karvedžiams kunigaikščiams Kristupui Radvilai ir Jonušui Radvilai, besiilsintiems puošniuose sarkofaguose. Kėdainiai, ev. reformatų bažnyčios kriptą - mauzoliejus.

D. Balčiausko fotografija.

1811 m. pagal architekto T.Tišeckio projektą pastatė romantizmo stiliaus rūmus. Įdomi detalė - rūmus saugo du lieti liūtai, kurių bronziniai originalai tarpukaryje atsidūrė prie Kauno karo muziejaus. Rūmus supa senas parkas.

Pasidairę po Astravą, vėl grįžtame į Biržus.

Apžiūrėję pseudogotikinę evangelikų reformatų bažnyčią, statytą 1850 m. (šiuo metu Biržų krašte gyvena apie 10.000 ev.reformatų), nusifotografavę prie skulptoriaus prof. K.Bagdono ir architekto prof. Vyt. Brėdikio bendro projekto centrinėje miesto aikštėje -

paminklo poetui Julii Janoniui, trumpam arbatėlės buvome sustoję kelionės organizatoriaus mamytės A.Balčiauskienės namuose.

Antroji kelionės dalis tęsėsi po unikalių Biržų karstinių reiškinių rajoną, čia 1992 m. įkurtas Biržų regioninis parkas. Niekur kitur Lietuvoje nepamatysi tokių išpūdingų įgriuvų, vadinamųjų smegduobių. Čia iš žemės gelmių į paviršių iškyla dolamito ir gipso klodai. Juos tirpindami gruntiniai ir požeminiai vandenys sukuria požemines tuštumas. Tokiu būdu susidaro įvairiausių formų karstas - požeminiai ežerai, duobės, įgriuvos

ir jų grandinės, karstinės kilmės raguvos. Biržų rajone yra apie 8000 karstinių įgriuvų. Didžiausia ir giliausia iš jų - vadinamoji Karvės ola, 12 m. gylio šachtinė įgriuva.

Sėkmingai „ištrūkę“ iš šio pastaraisiais metais suaktyvėjusių karstinių reiškinių regiono, pasiekiamo seną Butautų dvarą. Iki Latvijos sienos - tik 1,5 km. Jame dar kolūkiniais metais įkurtas alaus muziejus ir turtinga paveikslų galerija ir dabar domina turistus. Tai mūsų paskutinis programoje numatytas aplankyti dvaras.

Saulei kryptant vakarop, su daina ir gera nuotaika pasukame atgal į Vilnių.

Bajorų gėrimas

Stasė Tamošaitienė, Korčakos herbo bajorė

Lietuviai nuo seno mėgo midų. Jis buvo pardavinėjamas dvarų, miestų ir miestelių smuklėse. Dvaruose ir vienuolynuose buvo gaminamas liepinis ir aviėtinis midus. Norėdami, kad midus būtų stipresnis ir jo skonis geresnis, bajorai pakasdavo midaus statines žemėn ilgesniam laikui. Pavyzdžiui, buvo įsigalėjęs paprotys per vaiko krikštynas statinę midaus pakasti į žemę jo vedyboms.

Beje, midus buvo dažnai geriamas ir per Lietuvos Didžiojo kunigaikščio vaišes. Žinoma, kad 1544 m. Žygimanto Augusto dvare Vilniuje kas savaitę, be 30 statinių alaus, būdavo išgeriama 30 statinių midaus.

Nuo XVII – XVIII a., nykstant drevinei bitininkystei, midaus imta gaminti mažiau. XVIII a. pr. Lietuvoje, Lenkijoje bei Prūsijoje garsėjo Kauno midus. XIX a.

Lietuvoje jį beveik išstūmė kiti alkoholiniai gėrimai. Prieš Antrąjį pasaulinį karą jis buvo gaminamas Prienų alaus darykloje. Per karą midų gaminti visiškai nustota, o po karo jo gamyba nebeatnaujinta.

Naują midaus gamybos technologiją sukūrė Aleksandras Sinkevičius. Jo iniciatyva 1959 m. midus vėl pradėtas gaminti Stakliškėse. 1972 m. A.Sinkevičiaus technologija užpatentuota Jungtinėse Karalystėje. Kaip ir senovėje, šis gėrimas liko natūralus, jame nedaug alkoholio. Be to, miduje yra bičių nektarų, įvairių vaistažolių tirpalų, vaisių sulčių.

Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos kronika

Bajorų Senatas nutarė

2000 metų gruodžio 9 dieną LBKS Senatas nutarė patenkinti LBKS vado bajoro Jono Stankaus žodinį pareiškimą dėl atsistatydinimo. Atsistatydinus p. J. Stankui, pavesta eiti LBKS vado pareigas iki kito Seimo LBKS vado pavaduotojai bajorai Undinei Nasvitytei (h. Sirokomlė), LBKS Senato maršalka išrinktas bajoras Donatas Baikštys (h. Prus III). Bajorų senatas patvirtino 69 asmenis naujais LBKS nariais (45 iš Vilniaus, 4 iš Kauno, 8 iš Telšių, 6 iš Klaipėdos, 6 iš Panevėžio). Taip pat nutarta nutraukti pažymėjimų išdavimą, pakeičiant juos išrašu iš Legitimacijos tarybos LBKS Senato patvirtinto protokolo (mokestis 10 Lt).

2001 metų kovo 3 dieną LBKS Senatas nutarė LBKS vado pavaduotoju ryšiams su užsieniu išrinkti p. Kazimierą Mackevičių (h. Gieraltas). Į Garbės teismą išrinko p. Kęstutį Stungį (h. Dombrova), patvirtino LBKS vadovybės darbo reglamentą bei sudarė komisiją iš 5 asmenų pasiūlymams rengti dėl knygos „Lietuvos bajorų palikuoniai“ papildymo.

Pagal Legitimacijos tarybos pateiktą protokolą Bajorų Senatas patvirtino LBKS nariais 49 asmenis (27 iš Vilniaus, 11 – Kauno, 2 – Klaipėdos, 2 – Šiaulių, 7 – Panevėžio).

Iškilmės Kaune

2001 –ųjų gegužės 19 – 20 dienomis Kauno apskrities bajorų

draugija organizuoja iškilmės. Gegužės dvidešimtoji – tai dviguba šventė Kauno bajorams. 1463 m. Lietuvos didysis kunigaikštis, Lenkijos karalius Kazimieras Jogailaitis atnaujino Kauno miestui privilegiją, o 1997 m. Kauno apskrities viršininko administracijoje, kaip turintį juridinį statusą, įregistruota Kauno apskrities bajorų draugija.

Minėtomis intencijomis Kauno Arkikatedroje Bazilikoje šv. Mišias aukos Arkivyskupas Metropolitai Sigitas Tamkevičius bei bus pašventinta Kauno apskrities bajorų draugijos vėliava. Vėliau vyks iškilmės Kauno Rotušėje. Tai bus bendras Bajorų draugijos ir Kauno miesto savivaldybės renginys. Iškilnėse pažadėjo dalyvauti Lenkijos Respublikos generalinis konsulas Lietuvoje prof. Miedisław Jackiewicz bei kilmingieji iš daugelio Europos valstybių.

Apie vykusį renginį plačiau bus aprašyta kitame „Lietuvos bajorų“ numeryje.

Naujas adresas

Kauno apskrities Bajorų draugijai ir „Lietuvos bajorų“ redakcijai suteiktos patalpos Lietuvos kariuomenės Kauno įgulos Karininkų Ramovės reprezentaciniuose rūmuose A. Mickevičiaus g. 19-420, Kaunas LT-3000.

Budinčiojo tel.: 220791

Bajorų draugijos vado Artūro Ruko Daujočio tel.: 55 17 43

Išdininkės Irenos Šulcienės tel.: 79 56 49

Legitimacinės komisijos pirmininko Henriko Matusevičiaus tel.: 22 56 53

„Lietuvos Bajorų“ informacija

Bajorystės bylos – patikimoje saugykloje

Kauno apskrityje legitimuotųjų bajorais bylos pagal susitarimą perduotos saugoti į Kauno apskrities archyvą. Kauno apskrities bajorų draugijos dokumentams išskirtas atskiras fondas (Nr. 2207). Perduotos bylos inventorizuotos ir galutinai sutvarkytos patyrusios archyvarės S. Ulinauskienės. Gyvenimiška patirtis parodė, kad tik valstybės saugomi dokumentai išlieka kitoms kartoms. Be to, Kauno bajorai gali gauti valstybinio archyvo pažymą apie savo kilmę.

„Lietuvos Bajorų“ informacija

LIETUVOS RESPUBLIKA

KAUNO APSKRITIES VIRŠININKO ADMINISTRACIJA
(10000 Vilnius, 10000 Vilnius, 10000 Vilnius)

PAŽYMĖJIMAS

(Sąjūdinių įmonių ir asociacijų, kurios yra įregistruotos Lietuvos Respublikos teisės aktų pagrindu, patvirtinti ir patvirtinti)

Patvirtinti: Kauno apskrities bajorų draugija
Adresas: A. Mickevičiaus g. 19-420, Kaunas
Įregistruotas Nr. 97-42
Adresas: 97420
Įregistruota 1997 m. gegužės 20 d.
(Adresas: Nr. 1943)

(Jei patvirtinti, registruoti 2000 m. 04 mėn. Kauno apskrities viršininko administracijoje (Kauno apskr.)
Adresas: 10000 Vilnius, 10000 Vilnius, 10000 Vilnius)

Valstybinis patvirtinimas

Patvirtinama (Adresas): 2000 m. gegužės 20 d.

Premjerinis koncertas

Barono Alvido Remesos fon Krause ketvirtosios simfonijos premjera

2000 metų spalio 8 dieną Kretingos pranciškonų vienuolyno bažnyčioje vyko simfoninės muzikos koncertas simfoniniam orkestrui, mišriam chorui ir trimis solistams skirtas krikščionybės 2000 metų jubiliejui. Tai buvo ketvirtoji barono Alvido Remesos fon Krause simfonija „Ecce Homo“.

„Lietuvos Bajoro“ informacija

Iš Šiaulių krašto bajorų gyvenimo

Aldona Strumylaitė –Čepulienė

Į įdomią kelionę. Į Aukštaitiją pajudėjo Šiaulių krašto bajorai. Pirmiausia pasiekė Rokiškio krašto muziejų, kuris įsikūręs buvusio dvaro savininkų Pšezdzieckių rūmuose. Pirmasis muziejaus vedėjas, vienas iš jo įkūrimo iniciatorių Nepriklausomoje Lietuvoje buvo gimnazijos mokytojas Petras Bliūdžius. Visi jo surinkti eksponatai glaudėsi gimnazijoje. 1940 metais, sovietų okupacijos metu, mokytojas dėjo pastangas ir gavo leidimą įkurti kraštotyros muziejų perkelti į dvaro rūmus. Deja, tai truko neilgai, nes čia įsikuria sovietų armijos dalinys, sunaikinama ir dingsta nemažai vertingų ir brangių daiktų, o P.Bliūdžius su šeima 1941 metais Birželio mėnesį išvežamas į Sibirą, ten ir miršta. Po karo, visur blaškytas muziejus, 1952 metais galutinai įsikuria buvusiuose dvaro rūmuose.

Rokiškio dvaro pirmieji savininkai buvo Košinskiai, po jų, nuo 1801 metų, ėmė valdyti Tyzenhauzai. Dvaras klestėjo, pastatyti gražūs rūmai, šeimyniniai ūkiniai pastatai, malūnas, lentpjūvė. Nuo dvaro rūmų tiesi alėja veda į nuostabiai gražią bažnyčią, kurią taip pat statė dvarininkai Tyzenhauzai. Jos vidų puošia mediniai Austrijos meistrų išdrožinėti altoriai, klausyklos, sakykla. Bažnyčios požemyje palaidoti Tyzenhauzų šeimos nariai. Pasibaigus Tyzenhauzų vyriškajai giminei, jų dukra ištekojo už Pšezdzieckio ir nuo tada dvarą valdo Pšezdzieckiai ir jų palikuonys.

Prasidėjus sovietinei okupacijai, 1940 metais birželio mėnesį Rokiškio dvaro savininkai buvo priversti palikti Lietuvą. Šiuo metu rūmai restauruoti, ypač džiugina puikiai restauruotas buvusio dvaro valgomasės. Muziejaus fonduose ir ekspozicijose saugoma virš 50 000 eksponatų surinktų ekspozicijų po Rokiškio apylinkės metu. Dvarininkų Pšezdzieckių palikuonys gyvena Lenkijoje, retkarčiais atvyksta aplankyti savo dvaro.

Kamajų miestelyje aplankėme poeto Antano Strazdelio paminklą, kuris atlaikęs karo audras ir okupacijas, tebestovi miestelio aikštėje, o senose kapinėse pabuvojome ir prie poeto kapo. „Esu gimęs Malaišiuose, Svėdasų parapijoje. Aš čia gyvenau gamtos padavimų išpūdziais ir taikių žmonių meile“. Taip savo atsiminimuose rašė rašytojas Juozas Tumas- Vaižgantas. Šiandien Malaišiuose išlikę tik jo gimtųjų namų pamatai, tarp kurių stovi rašytojui pastatytas paminklas. Aplankėme mokyklą, kurioje jis mokėsi. Ten sukaupta daug nuotraukų, knygų, albumų. Nuo jo sodybos pamatų, už poros tebeesančių namų, senoje trobelėje sutikome aštuoniasdešimtmetį, ten gyvenantį Severiutės giminaitį, tokiu gražiu, vaikišku Severiutės veideliu. Pilni literatūrinių kelionės išpūdzių. Šiaulių krašto bajorai, po kelių valandų kelionės Aukštaitijoje, grįžo patenkinti namo.

Cepelinų jubiliejus. Šimtmečio sukaktuvių proga, kai Lietuvoje imta gaminti tautinio mūsų valgio cepelinai – didžkukuliai, suruošėme cepelinų balių. Mūsų mieloji kulinarė Janina Jakševičiūtė-Prokuratienė, savo bute sukviėtė visus šio patiekalo smagurius, prigaminusi aibę cepelinų-didžkukulių, kurių ir didžiausią apetitą turintys bajorai, neįstengė įveikti. Stalai lūžo ir nuo įvairių kitų gėrybių: vaisių, saldumynų, šakotinių. Prisivaišinę mėginome laimę loterijoje. Džiaugiamės ištraukę keramikos dirbinių, knygų, puodukų su zodiako ženkais, įvairių suvenyrų, kosmetikos reikmenų. Svarbiausia, kad tuščių bilietaų nebuvo. Šimtmečio „cepelinų“ balius praėjo šauniai, buvo pripasakota įvairių istorijų, anekdotų, na, neapseita ir be politikos.

Svečias iš Vilniaus. Dar kartą susirinko Šiaulių krašto bajorai išklausti įdomios paskaitos. Iš Vilniaus sulaukėme Humanitarinių mokslo daktaro, kelių knygų autoriaus. Sauliaus Kanišausko. Labai įdomiai jis nušvietė žmonių likimą, jų gyvenimo keliuose įvykstančias katastrofas – krizes. Kiek besistengdamas žmogus, besiekdamas gėrio, vistiek susiduria su tokiu momentu, kai tenka apsispręsti, ar žlugti, pasitraukti iš gyvenimo, ar ieškoti bet kokios išeities iš esamos situacijos. Žmogų veikia genetinis ir socialinis kodas. Kuo kūrybiškesnė asmenybė, tuo daugiau jo gyvenimo kelyje įvyksta katastrofų – krizių.

Susitikimai Varšuvoje

„Lietuvos bajoro“ redaktorius Artūras Rukas Daujotis (h. Grifas) 2000 m. gegužės – birželio mėn. stažavosi Varšuvos Agrariniame universitete. Viešėdamas Lenkijoje, jis susitiko su šalies dvarininkais, bendravo su studentais iš Lietuvos, studijuojančiais Varšuvos Agrariniame universitete. Čia jų yra per 30. Didesnė dalis pasirinko ekonomikos fakultetą.

Gegužės 13 d. A.R. Daujotis buvo susitikęs su Lenkijos dvarininkų sąjungos Varšuvos skyriaus pirmininku Andzej Slaski (h. Gžymala). Pokalbyje taip pat dalyvavo iš Lietuvos kilę dvarininkai Jurgis Daugirdas (h. Gulbė) ir Lech Višnievski (h. Prus I). Buvo aptarta žemės grąžinimo dvarininkams eiga ir problemos Lietuvoje bei Lenkijoje. Paaikškėjo, kad Lenkijos dvarininkų sąjunga daug dėmesio skiria lobizmui, rūpinasi, kad Lenkijos Seime būtų priimtas palankesnis reprivatizavimo įstatymas.

Šis įdomus ir turiningas pokalbis vyko Varšuvos prestižiniame rajone įsikūrusiuose Zigmo Lubič

Zaleskio fondo svečių namuose. (Beje, A.R. Daujočio močiutė Valerija Zaleskaitė (1907 – 1987) ir rašytojas, publicistas bei filosofijos daktaras Zigmas Zaleskis (1882 – 1967) yra kilę iš tos pačios Lubič Zaleskių giminės).

Įdomu, kad į Lenkijos dvarininkų sąjungą priimami asmenys tik šlėktiškos kilmės, bet dokumentai netikrinami – pakanka garbės žodžio, kad protėviai kilmingi. Dvarininkų sąjungos Varšuvos skyrius leidžia žurnalą „Wiadomosci ziemskie“. Kauno apskr. Bajorų draugijos vadas A.R. Daujotis ir A. Slaski pasikeitė naujausiais „Lietuvos bajoro“ ir „Wiadomosci ziemskie“ numeriais.

Gegužės 22 d. Dvarininkų sąjungos kvietimu A.R. Daujotis dalyvavo praradusiųjų turtą (Ogolno polskie porozumienie organizacji rewindykacyjnych) I Lenkijos kongrese, vykusiame Lenkijos teatre. Šis kongresas spaudoje buvo apibūdintas kaip lenkų aristokratų, siekiančių susigrąžinti komunistų nusavintą turtą, sambūris. Kongresas buvo daug kuo panašus į Kauno muzikiniame teatre vykusius

Wiadomosci Ziemskie

Sąjūdžio suvažiavimus. Tai buvo pompastiškas renginys, išsakyta daug kritikos Lenkijos vyriausybėms. Kaip teigiamą pavyzdį vienas pranešėjas paminėjo Lietuvą, kur žemė grąžinama dvarininkams.

Jau daug metų kasmet gegužės mėn. paskutinį sekmadienį iš Lietuvos pasitraukę dvarininkai Varšuvos arkikatedroje užsako Šv. Mišias Lietuvoje žuvusiems nuo komunistinio teroro atminti. Jų atminimui pokario metais Arkikatedroje atidengta dedikacinė lenta. Šiais metais į Šv. Mišias taip pat susirinko nemažai pagyvenusių mūsų tėvynainių. Didelė jų dalis bendrauja šeimomis. Birželio 4 d. iš Kauno kilęs profesorius Adomas Barkauskas netoli Varšuvos, Kampinų nacionaliniame parke, suorganizavo pikniką. Dalyvavo Lietuvos dvarininkų palikuonys: Plembergo dvaro – Jurgis Daugirdas su šeima, Žibartonių ir Liubičiaus dvaro – Lech Višnievski, Rokiškio – Elena Kupstaitė-Demczuk, Pašilės – ponias Gusčia, Čekiškės dvaro – ponias Andrejevska. Didelė jų dalis, beveik penkis dešimtmečius gyvendami Lenkijoje, nepamiršo lietuvių kalbos, o ponias E. Kupstaitė-Demczuk moka nemažai lietuviškų dainų.

Kampinų nacionaliniame parke

„Lietuvos Bajoro“ informacija

Kauno apskrities bajorų draugija sveikina bajorus, švenčiančius jubiliejinius gimtadienius:

Vasario 4 d. sukako 75 metai Vilniaus apskrities Bajorų vadui Konstantinui Bogdanui (Rožės herbo bajorui).

Vasario 13 d. sukako 70 metų Henrikui Jankauskui (Žalčio herbo bajorui).

Kovo 13 d. sukako 75 metai LBKS-gos vadei Undinei Nasvirytei (Sirakomlės herbo bajorai).

Kovo 30 d. sukako 60 metų bajorai Stasei Butvilienei.

Liepos 18 d. sukanka 50 metų Janinai Koveraitei – Gelžinienei (Trimitų herbo bajorai).

Rugsėjo 24 d. sukanka 70 metų Eugenijai Valavičiūtei – Greičiuvienei (Bogorija herbo bajorai).

Lapkričio 14 d. sukanka 50 metų Bajorų Senatoriui Arvydai Zdanavičiui (Vanago herbo bajorai).

Lietuvių ir čekų bajorų ryšiai

Plečiasi Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos (LBKS) ryšiai su čekų bajorais.

Įvykusiame Čekijos Šv. Vaitiekaus riterių ordino suvažiavime (š.m. balandžio mėn 22 d.) dalyvavo Lietuvos bajoras ir Čekijos Šv. Vaitiekaus ordino riteris Ričardas Algimantas Kliučinskas ir Lietuvos bajorė Ilona Ona Kliučinskaitė-Sapinska (buvusio LBKS senato maršalkos Jonušo Kliučinsko duktė).

Čekijos bajorų suvažiavimas įvyko Cerhovicų pilaitėje.

Lietuvos delegatai perskaitė ir

įteikė Čekijos bajorų Šv. Vaitiekaus riterių ordino magistrui Jan Karel Mestek LBKS sveikinimo raštą, pasirašytą LBKS vado Jono Stankaus ir kancelerio Roberto Prokuroto.

Čekijos bajorų suvažiavimo metu į tarptautinio Šv. Vaitiekaus ordino damas iškilmingai išventinta Ilona Ona Kliučinskaitė-Sapinska. Abiems Lietuvos bajorams buvo įteikti šio ordino riterių kryžiai ir kitos regalias.

Čekijos bajorų Šv. Vaitiekaus riterių ordinas išskleidė savo veiklą po Čekijos „aksominės“ revoliucijos ir buvo įregistruotas Čekijos vidaus reikalų ministerijoje kaip visuomeninė organizacija, jungianti kilmingus bendraminčius, pasiryžusius siekti dvasinių, humanistinių, krikščioniškųjų

ir bajoriškųjų vertybių, tokių kaip tikėjimas, viltis, meilė, pagalba kenčiantiems, vyriškumas, narsumas, ištikimybė ir garbė.

Š.m. įvykusiame LBKS seime R.A. Kliučinskas perskaitė ir įteikė LBKS vadui p. Jonui Stankui Čekijos bajorų Šv. Vaitiekaus riterių ordino raštą, įgaliojantį jį palaikyti ryšius tarp abiejų šalių bajoriškųjų organizacijų ir sveikinimo raštą Lietuvos bajorams seimo proga.

Šiuo metu abi šalys ruošia kultūrinio bendradarbiavimo ilgalaikę sutartį, kuri, senatams pritarus, bus iškilmingai ratifikuota.

*Ričardas Algimantas Kliučinskas
(h. Raktas)*

Bajorystės pripažinimo aktų įteikimo iškilmės Klaipėdoje

2000 metų spalio 1 dieną Klaipėdos Marijos Taikos Karalienės bažnyčioje įvyko Klaipėdos krašto bajorų skyriaus LBKS bajorystės pripažinimo aktų įteikimo ir vėliavos pašventinimo iškilmės. Tūkstantasis aktas įteiktas šios bažnyčios klebonui dekanui monsinjorui J.Gedvilai.

Po šventų mišių dešimčiai klaipėdiečių – J.Gedvilai, O.Glinskaitei, J.Alūzienei (Gedvilaitei), G.I.Gvildienei (Rimkevičiūtei), D.O.Griščenkienei (Gaižauskaitei), S.Gvažiauskui, K.Švėgzdai, J. Švėgzdienei (Valaitytei),

J.Žiemienei, O.Gvilaitei buvo iškilmingai įteikti raštai, liudijantys, kad jie yra kilę iš Lietuvos bajorų ir gali vadintis šiuo titulu. „Mes visi esame Dievo vaikai, ir mums svarbiausia savo gyvenimu įvertinti šią garbę – Dievo krikšto garbę. Ir jos nežeminti, laikytis įstatymų, išlikti ištikimiems šv. Dvasiai ir siekti amžinojo gyvenimo dovanos“, - kalbėjo monsinjoras J.Gedvilas, Jelitos herbo bajoras.

Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos senatorius D.Baikštys, atsakingas už aktų paruošimą, sakė, jog bajoriška kilmė pripažinta jau daugiau

kaip tūkstančiui mūsų kraštiečių. Rugsėji panašios iškilmės įvyko Kauno Rotušėje, o bajorystės aktų įteikimas vilniečiams paprastai vyksta Trakų pilyje ar Verkių rūmuose.

Šiuo metu bajorystės pripažinimo aktus turi 75 Klaipėdos krašto bajorai. Tik vienintelis iš jų – Klaipėdos universiteto doc., kompozitorius Alvidas Remėsa turi dar ir barono pripažinimo aktą, kuris p. Remėsai buvo įteiktas Vokietijoje, nes LBKS tokio luomo pripažinimo aktų teikti neturi teisės.

Vytautas Rimgaila h. Herburtas

